

## FEDERAL BÖLGELERE GÖRE RUSYA’NIN NÜFUS VE ETNOCOĞRAFYA ÖZELLİKLERİ

*Emin ATASOY\**

### ÖZET

*Bu çalışmada Rusya’da yer alan yedi federal bölgenin etnik ve demografik özellikleri irdelenmiş ve beşeri özellikler bakımından bölgeler arasında coğrafi karşılaştırmalar yapılmıştır. Çalışmada önce Rusya’nın federal yapısı ve federal bölgelerin idari ve coğrafi özellikleri incelenmiş, daha sonra ise bu bölgelerin etnik ve demografik özellikleri tartışılmıştır. Böylece Rusya’nın beşeri coğrafyasına hem ulusal hem de bölgesel ölçekten bakılarak, Rusya demografyasına ve etnocoğrafyasına ışık tutulması hedeflenmiştir. Bölgesel coğrafya merkezli bu çalışmada Rusya’daki Federal Bölgelerin coğrafi konumları, sınırları, yüzölçümleri, nüfus sayıları, nüfus yoğunlukları, doğal nüfus artışları, doğum ve ölüm oranları, kentleşme oranları, göç özellikleri, etnik yapıları gibi coğrafi özellikleri karşılaştırılarak irdelenmiştir. Rus bilim uzmanlarının yazmış olduğu coğrafi kaynaklardan sıkça faydalandığı çalışmada Federal Bölgeleri oluşturan idari birimlerin coğrafi, demografik ve etnik özellikleri irdelenerek bir yandan “bölgesel etnocoğrafya portreleri” resmedilmeye çalışılmış, diğer yandan da Rusya’nın öncelikli jeopolitik sorunlarından biri olan “azınlıklar sorununa” ve “etnokültürel farklılıklara” ışık tutulmaya çalışılmıştır. Rusya Federasyonu içinde hem federal bölgeler hem de idari birimler arasında derin sosyal, kültürel, ekonomik ve demografik farklılıkların sürmekte olduğu bu çalışma ile ortaya konulmuştur. Ayrıca Rusya’nın bazı derin idari, politik, demografik ve etnik sorunlarla karşı karşıya kaldığı tespiti de bu çalışmanın sonuçlarından biridir.*

**Anahtar Kelimeler:** *Rusya Nüfusu, Demografya, Federal Bölge, Demografik Kriz, Etnik Yapı.*

---

\* Doç. Dr.; Uludağ Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, İlköğretim Bölümü Öğretim Üyesi.

## ABSTRACT

### According to Federal Regions Russia's Population and Etnogeography Characteristics

*In this study, ethnic and demographic properties of seven federal regions of Russia were analyzed and these regions were compared geographically in terms of human nature. At the beginning of the study, the federal structure of Russia and administrative properties of these regions were surveyed. Then, geographic, ethnic and demographic characteristic of regions were investigated. Hence, it was aimed to shed light to demographic and etnogeographic of Russia by looking at human geography. In this regional survey, geographic position, borders, acreage, population density, increase in population, vital record, urbanization rate, determination of migration, ethnicity properties of Russian federal regions were research thoroughly. As well as being portrayed the regional etno geographic properties of administrative unit of federal regions by frequently using geographic literature of Russian scientist, it was aimed to shed light to "minority problems" and "ethnocultural differences" which are the principal geopolitical problems of Russia. It was found that there are still differences both in federal regions and administrative units of Russian Federation. Moreover, it was also found that Russia exposed itself with profound administrative, politic, demographic and ethnic problems.*

**Key Words:** *Population of Russia, Demography, Federal Region, Demographic Crisis, Ethnic Structure.*

### Giriş

13 Mayıs 2000 yılında Rusya Cumhurbaşkanı'nın onayı ile Rusya Federasyonu topraklarında 7 federal yönetim bölgesi (federalniy okrug) oluşturulma kararı alınmıştır. Böylece ülkede mevcut olan 12 ekonomik bölgeye ilâveten 7 federal yönetim bölgesi oluşturulmuştur.<sup>1</sup> Bu federal yönetim bölgelerinin yönetici başkanları doğrudan cumhurbaşkanına bağlı olarak çalışarak ve bir nevi geniş yetkilerle donatılarak Türkiye'deki vali benzeri fonksiyonunu üstlenmektedirler. Rusya'daki federal bölgeler ile iktisadi bölgelerin bir bölümü ortak sınırlara sahip olsalar da iki bölge sınıflandırması arasında hem amaç ve işlev, hem de fonksiyon ve coğrafi

---

<sup>1</sup> Rusya'daki ekonomik bölgeler ile ilgili bakınız: V. P. Dronov, V. G. Gluşkovoy, "Obştestvennaya Geografiya Rosii", İzdatelstvo "Klassiks Stil", Moskva, 2003, s. 359–496 ve Y. V. Babin, V. V. Moskvın, V. İ. Vidyapın, M. V. Stepanova, *Ekonomičeskaya Geografiya Rosii*, İzdatelskiy Dom "İNFRRA-M", Moskova, 2005, s. 277–511

özellikler bakımından derin farklılıklar vardır. Bu çalışmada Rusya Federasyonunda yer alan federal yönetim bölgelerinin coğrafi ve demografi özellikleri irdelenmiş ve böylece federal bölgeler arasındaki benzerlikler ve farklılıklar ortaya çıkarılmıştır.



**Harita 1: Rusya'nın Coğrafi Konumu**

Rusya'daki federal yapının en büyük özelliği karmaşık ve asimetrik olmasıdır. Başka bir özelliği ise SSCB'nin siyasal ve idari mirasını sınırlar ve coğrafi mekân olarak sürdürmesidir (www.stradigma.com). 1 Ocak 2007 tarihinde Rusya Federasyonunda 21 Otonom Cumhuriyet (Respublika), 7 Milli Bölge (Avtonomniy Okrug), 7 İdari Bölge (Kray)<sup>2</sup>, 48 İl (Oblast), 1 Otonom Oblast (Avtonomnaya Oblast) ve 2 Federal Statüye sahip kent (Goroda s Federalnogo Znaçenie) bulunmaktadır. Böylece ülkede yer alan ve toplam sayıları 86 olan bu idari birimler 1 Ocak 2007 yılından beri 7 federal bölgede toplanmıştır (Vinokurov vd. 2008).

<sup>2</sup> Aslında Oblast, Kray ve Avtonomniy Okrug gibi Rusça terimlerin tam olarak Türkçe karşılığı yoktur. Örneğin bazı yazarlar Rusça bir idari kavram olan "Kray" terimini "Eyalet" olarak tercüme etmişlerdir. Bu çalışmada "Kray" teriminin "Eyalet" değil "İdari Bölge" olarak tercüme edilmesi ve kullanılması uygun görülmüştür.

## I. Federal Bölgelere Göre Rusya'nın Nüfus ve Etnocoğrafya Özellikleri

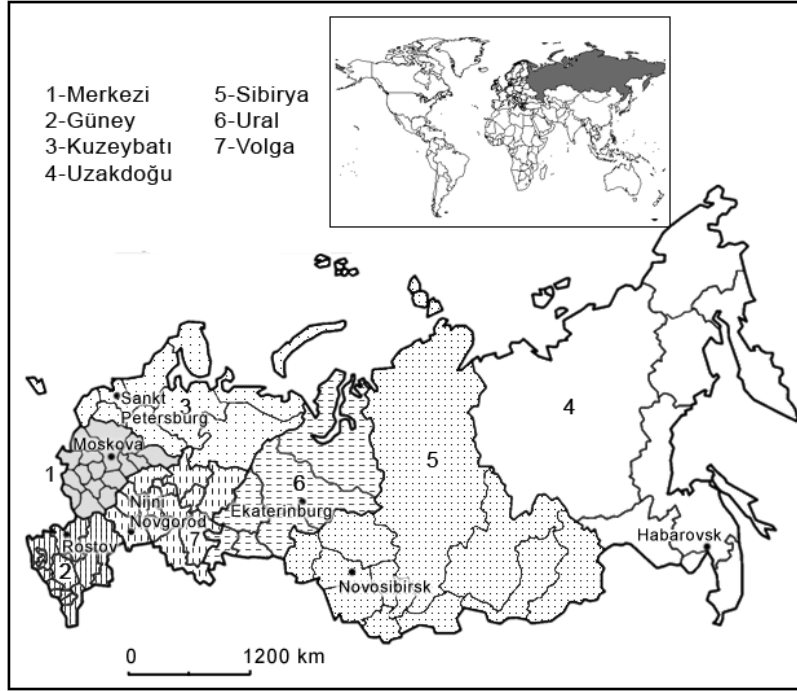
XVI yüzyılın ikinci yarısından XX yüzyılın ikinci yarısına kadar Rusya devleti genişleme ve yayılma siyasetini sürdürmüştür. İzlediği bu yayılmacı politika sonucunda Rusya devleti 400 yıllık tarihi boyunca tam 36 kat genişlemiş, binlerce kilometrekarelik yeni topraklar ve yüzden fazla millet ve azınlığı imparatorluk potasında birleştirmiştir. Lacoste'ye göre hem yönetim ve idari yapı, hem de azınlıkların dağılımı ve milletlerin özgürlüğü bakımından bugünkü Rusya Federasyonu SSCB'nin küçülmüş bir kopyası görünümündedir (Lacoste, 2005). Golubçikov'a göre ise SSCB'nin karmaşık idari-yönetim yapısı Sovyetlerin parçalanmasını tetikleyen başlıca etkindir (Golubçikov 2003). SSCB döneminde Sovyet kimliği tartışılırken bugün Rus kimliği tartışılmaktadır, SSCB döneminde kardeş cumhuriyetler ve halkların birliği ön planda iken bugün ulusal çıkarlar, alevlenen etnik milliyetçilik ve derinleşen demografik kriz ülkedeki tartışılan konuların başında gelir. Ama bir gerçek varsa o da şudur ki hem SSCB hem de Postsovyet dönemlerinde Rusya denilen coğrafi kavram, jeoetnik, jeokültürel, jeoekonomik ve jeopolitik Rusya kavramları ile örtüşmemektedir. Rus ulusunun nerede başlayıp nerede bittiği belli olmadığı gibi, "titüler millet" ile "iç Ruslar" ve "dış Ruslar" kavramları da belirsizliklerini korumaktadır.

Rusya'daki federal bölgeler hem etnik ve dinsel, hem de kültürel ve demografik özellikler bakımından heterojen bir nüfus yapısına sahiptirler. Rusya'daki bu heterojen etnocoğrafi görünümün oluşmasında ve biçimlenmesinde iç ve dış göçler, coğrafi ve ekolojik koşullar, savaşlar, tarihsel ve politik geçmiş, sosyo-kültürel gelişmeler, yerüstü ve yeraltı kaynaklarının kullanımı, sanayi ve ulaşım merkezlerinin dağılımı gibi farklı etkenler belirleyici olmuştur. 1989 – 2002 yılları arasındaki son iki nüfus sayımı arasındaki dönemde Rusya nüfusunun etnik dağılımında meydana gelen değişimler öncelikli olarak beş faktör tarafından belirlenmiştir. Birinci faktör, yöreler, bölgeler, cumhuriyetler ve kırsal-kentler arasındaki iç göçler. İkinci faktör, SSCB'nin dağılmasından sonra eski SSCB cumhuriyetlerinden Rusya'ya, Rusya'dan dış ülkelere ve dış ülkelere Rusya'ya yönelik olan etnik dış göçler. Üçüncü faktör, iş veya konut değiştirme, kültürel etkileşim veya karma evlilikler sonucunda cereyan eden bireysel ve ailevi etnokültürel kimlik değişimi. Dördüncü faktör, etnos ve azınlıkların gönüllü veya gönüllü olmayan asimilasyonu ve reasimilasyonu. Beşinci faktör, titüler millet<sup>3</sup> ile

---

<sup>3</sup> Titüler millet (Rusça-"titulnaya natsiya") sayıca fazla ve yaşadığı cumhuriyete adını veren millettir. Örneğin Tataristan cumhuriyetinin titüler milleti Tatarlar, Çeçenistan'ın titüler milleti ise Çeçenlerdir. Fakat bazı durumlarda titüler millet kendi cumhuriyetinde azınlık durumunda kalabilir. Buna en iyi örnek olarak Başkurt cumhuriyetinde azınlıkta olan Başkurtlar gösterilebilir.

Ruslar arasındaki gizli çekişmeler veya farklı etnosların yansıttıkları farklı nüfus artış eğilimleri sonucunda 86 federal idari birimin nüfus bileşeninde değişen etnik mozaik tablosu. Aşağıdaki satırlarda Rusya'da yer alan yedi federal bölgenin coğrafi, nüfus ve etnik özellikleri yedi farklı bölümde ele alınarak irdelenmiştir.



**Harita 2:** Rusya Federasyonu Sınırları İçindeki Federal Bölgeler ve Coğrafi Konumları

### 1. Merkezi Federal Bölgenin Nüfus ve Etnocoğrafya Özellikleri

Rusya'nın jeopolitik, jeokültürel ve jeoekonomik kalbini oluşturan Merkezi Federal Bölge ülkenin en gelişmiş, en sanayileşmiş, en nüfuslanmış ve hem siyasi hem de ekonomi potansiyeli olarak ülkenin en güçlü federal bölgesidir. Bu gücün kaynağı bir yandan başkent Moskova'nın bu bölgede yer alması ve ülkenin en kalabalık nüfuslu bölgesi olması, diğer yandan ise bölgenin tarihsel ve jeopolitik konumu, tarımsal ve sanayi üretim gücü ile açıklanabilir. Bölgede 17 oblast (il) ve 1 federal statüye sahip kent (Moskova), yani 18 federal idari birim yer almaktadır (bkz. Harita 2). Deniz ve okyanuslara kıyısı olmayan Merkezi Bölgenin güneyinde Ukrayna, batısında Beyaz Rusya, kuzeyinde Kuzey-Batı Federal Bölgesi, doğusunda Volga Federal Bölgesi ve güneydoğusunda da Güney Federal Bölgesi yer

almaktadır (Pozdnyak ve Polunkina 2003). Merkezi Federal Bölgesinin yüzölçümü 652 000 km<sup>2</sup> olup, ülke topraklarının sadece %3,8'ini kaplamaktadır. Merkezi Bölge ülkenin en küçük ikinci bölgesi olmasına rağmen, Rusya'nın en kalabalık ve en yoğun nüfuslu bölgesidir. Toplam 37 milyonu aşan nüfusu ile ülke nüfusunun %26,2'sini oluşturan bölgede km<sup>2</sup>'ye 57,5 kişi düşmektedir. Bir başka anlatımla Merkezi Bölgenin aritmetik nüfus yoğunluğu ülke ortalamasının yaklaşık 7 katıdır. Kapladığı alan ile barındırdığı nüfus arasındaki bu tezat, nüfus artışı ile göç arasındaki ilişkide de gözlenmektedir.

Ülkede yer alan 7 federal bölge içinde en çok göç alan bölge olmasına rağmen, Merkezi Bölge binde — 7,7'lık doğal nüfus artışı ile nüfus azalmasının en şiddetli olduğu bölgedir. Merkezi Bölge Rusya'daki doğum oranlarının en düşük (binde 9) ve demografik krizin en belirgin olduğu bölgedir. Bölgede yer alan 18 federal idari birimden tümünde depopulasyon<sup>4</sup> süreci yaşanmaktadır. 1990 yılında bölgenin nüfus artışı binde — 1,7 iken 2002 yılında binde — 10,6'ya düşmesi Postsovyet döneminde nüfus sorunlarının derinleşmesinin kanıtlarından biridir (Çepaliga ve Çepaliga 2004). Bölgedeki doğum oranlarının ve nüfus artış hızının tüm federal bölgeler arasında en düşük düzeyde olmasının başlıca nedenleri arasında, bölge nüfusunun büyük bir bölümünü doğurganlığı düşük olan etnik Ruslardan oluşması ve yaşlı nüfus oranlarının yüksek, oysa genç nüfus oranlarının düşük olması gösterilebilir. Bölge nüfusunun bir diğer özelliği ise farklı kökenli azınlıkların oblast merkezlerinde yoğunlaşmalarıdır. Tver oblastında Kareyalı, Ryazan oblastında Tatar azınlığı dikkat çekmektedir. Ülkenin en büyük metropolü olan Moskova kentinde ise Yahudi, Ukraynalı ve Kafkasyalı azınlıklar (Çeçen, Azeri, Ermeni, Gürcü, Oselyalı, Dağıstanlılar v.b.) dikkat çekmektedir (Dronov ve Gluşkovoy 2003).

Merkezi Federal Bölgede yer alan tüm oblastlarda Rus etnosu egemen etnik unsuru oluşturmaktadır. Ruslardan sonra ikinci büyük etnosu Ukraynalılar oluşturmaktadır. Bölgedeki idari birimler arasında en düşük Rus nüfus oranı federal statüye sahip Moskova kentinde gözlenmektedir. Ülkenin en büyük metropolü ve aynı zamanda başkenti olan Moskova'daki Rus nüfusunun oranı %84,8 olup, bölgede Rus etnosunun %90'nın altında olduğu tek idari birimdir. Merkezi bölgede en yüksek Rus nüfus oranı Tambov ve Bryansk oblastlarında (%96'ın üzerinde) ve en yüksek Ukraynalı nüfus oranı ise Belgorod ve Voronej oblastlarında (%3'ün üzerinde) görülmektedir. Tatarlar, Kareyalılar, Beyaz Ruslar, Ermeniler, Azeriler, Çeçenler ve Yahudiler bölgede yaşayan diğer kalabalık etnoslara örnek

---

<sup>4</sup> Depopulasyon süreci - bir bölge veya ülkede ölüm oranlarının doğum oranlarını aşması sonucu yaşanan nüfus azalması süreci olarak tanımlanabilir.

gösterilebilir. Merkezi Bölge nüfusunun %80'i kentsel ve %20'si kır yerleşmelerinde yaşamaktadır. Bir başka anlatımla bölgenin kentleşme düzeyi ülke ortalamasını (%73'ü) aşmaktadır. Bölgedeki idari birimler arasında bir karşılaştırma yaptığımızda en yüksek kentleşme oranı Moskova oblastında en düşük kentleşme oranı ise Orel oblastında gözlenmektedir (Vinokurov vd.2008). Bölgede nüfusu 1 milyondan fazla olan sadece bir kent vardır o da 10,3 milyonluk nüfusa sahip Moskova'dır. Bölgede nüfusu 300 000'den fazla olan büyük kentler arasında Belgorod, Bryansk, Vladimir, Voronej, İvanovo, Kaluga, Kursk, Lipetsk, Orel, Ryazan, Smolensk, Tambov, Tver, Tula ve Yaroslav yer almaktadır (Dronov ve Gluşkovoy 2003).

**Tablo 1:** Merkezi Federal Bölgede Yer Alan İdari Birimlerin Nüfus Özellikleri (2007 Yılı)<sup>5</sup>

| İdari Birim (Oblast)           | Toplam Yüzölçümü (km <sup>2</sup> ) | Toplam Nüfus      | Aritmetik Nüfus Yoğunluğu (kişi/km <sup>2</sup> ) | Doğum Oranı (Binde) | Ölüm Oranı (Binde) | Doğal Nüfus Artışı (Binde) |
|--------------------------------|-------------------------------------|-------------------|---|---------------------|--------------------|----------------------------|
| 1. İvanovo                     | 21 400                              | 1 088 000         | 50,7  | 9,0                 | 20,0               | -11,0                      |
| 2. Belgorod                    | 27 100                              | 1 514 000         | 55,8  | 9,5                 | 15,3               | -5,8                       |
| 3. Bryansk                     | 34 900                              | 1 317 000         | 37,8  | 9,1                 | 18,6               | -9,5                       |
| 4. Vladimir                    | 29 100                              | 1 459 000         | 50,2  | 9,5                 | 19,3               | -9,8                       |
| 5. Voronej                     | 52 200                              | 2 295 000         | 43,9  | 8,4                 | 18,1               | -9,7                       |
| 6. Kaluga                      | 29 800                              | 1 009 000         | 33,9  | 9,2                 | 17,6               | -8,4                       |
| 7. Kostroma                    | 60 200                              | 702 000           | 11,7  | 10,0                | 18,9               | -8,9                       |
| 8. Kursk                       | 30 000                              | 1 171 000         | 39,0  | 9,0                 | 19,1               | -10,1                      |
| 9. Lipetsk                     | 24 100                              | 1 174 000         | 48,8  | 9,6                 | 17,4               | -7,8                       |
| 10. Moskova                    | 45 800                              | 6 646 000         | 145,1   | 9,1                 | 17,0               | -7,9                       |
| 11. Orel                       | 24 700                              | 827 000           | 33,5  | 9,0                 | 17,9               | -8,9                       |
| 12. Ryazan                     | 39 600                              | 1 172 000         | 29,6  | 8,5                 | 19,2               | -10,7                      |
| 13. Smolensk                   | 49 800                              | 994 000           | 20,0  | 8,8                 | 20,8               | -12,0                      |
| 14. Tambov                     | 34 500                              | 1 117 000         | 32,4  | 8,2                 | 18,3               | -10,1                      |
| 15. Tver                       | 84 200                              | 1 390 000         | 16,5  | 9,5                 | 21,8               | -12,3                      |
| 16. Tula                       | 25 700                              | 1 580 000         | 61,5  | 8,0                 | 20,9               | -12,9                      |
| 17. Yaroslav                   | 36 200                              | 1 320 000         | 36,5  | 9,4                 | 18,3               | -8,9                       |
| 18. Moskova Kenti <sup>6</sup> | 1 100                               | 10 443 000        | 9 571,6   | 9,0                 | 12,2               | -3,2                       |
| <b>Federal Bölge Toplamı</b>   | <b>650 200</b>                      | <b>37 218 000</b> | <b>57,2</b>                                       | <b>9,0</b>          | <b>16,7</b>        | <b>-7,7</b>                |

<sup>5</sup> V. B. Jitkov, N. İ. Paşintseva, İ. V. Voronina, L. A. Kazaçenko, *Rossiyskiy Statistiçeskiy Ejevodnik 2007 Statistiçeskiy Sbornik*, İnformatsionno-İzdatelski Tsentr "Statistika Rosii", Moskova, 2007, s. 41-43 ve s. 106-121

<sup>6</sup> Sankt Petersburg ve Moskova kentleri Rusya sınırları içinde yer alan ve özel statüye sahip federal kentlerdir.

Merkezi Federal Bölgesi ulusal demografik krizin en derinleşmiş olduğu bölgedir. Tablo 1’de de görüldüğü gibi bölgenin tüm yönetim birimlerinde doğum oranları binde 10’un altında olup bölgede yer alan tüm 17 oblastta nüfus azalması gözlenmektedir. Ülkedeki tüm federal bölgeler arasında en düşük doğal nüfus artışı (binde —7,7) Merkezi Federal Bölgede gözlenmektedir. Doğurganlık oranı düşük Rusların bu bölgede baskın etnos olmaları bunun temel sebebidir. Bölge içindeki idari birimler arasında doğal nüfus artış oranı en yüksek Moskova kentinde (binde —3,2) ve en düşük doğal nüfus artış oranı da Tula oblastında (binde —12,9) görülmektedir (Çepaliga ve Çepaliga 2004). Bir başka anlatımla Merkezi Bölgede yer alan idari birimlerden hiç birinde nüfus artışının görülmemesi, ülkenin politik ve ekonomik can damarını oluşturan bu bölgedeki nüfus sorununa ışık tutmaktadır.

Merkezi Federal Bölgede yer alan idari birimlerin Tablo 1’deki nüfus özellikleri irdelendiğinde aşağıdaki sonuçlara ulaşılabılır:

- Bölge içindeki 17 oblast arasında Tver ve Kostroma yüzölçümü bakımından en büyük olanlar, oysa İvanovo ve Orel oblastları en küçük olanlardır. Nüfus bakımından en kalabalık oblastlar Moskova ve Voronej, en az nüfus barındıranlar ise Orel ve Kostroma oblastlarıdır. Bölge içindeki 17 oblast arasında sadece beşinde (Vladimir, Moskova, Tula, İvanovo ve Belgorod) aritmetik nüfus yoğunluğu 50 kişi/km<sup>2</sup>’nin üzerindedir, ayrıca tüm oblastların nüfus yoğunluğu ülke ortalaması olan 8,5 kişi/km<sup>2</sup>’nin üzerindedir. Moskova oblastı km<sup>2</sup>’ye düşen 145,1 kişi ile sadece Merkezi Bölgenin değil tüm Rusya’nın en yoğun nüfuslu oblastıdır.
- Bölgedeki tüm oblastların ortak özelliği çok düşük doğum oranlarına ve yüksek ölüm oranlarına sahip olmalarıdır. Merkezi Bölge yoğun göç almasına rağmen Rusya içindeki en düşük doğum oranları ve en düşük nüfus artışı bu bölgede görülmesi demografları ve siyasetçileri düşündürmektedir. Bölgedeki hiçbir oblastta doğum oranlarının binde 10’u aşmaması ve tüm oblastlarda ölüm oranlarının binde 12’yi aşması bunu kanıtlamaktadır. Hatta Tula, Tver, Smolensk ve İvanovo oblastlarında ölüm oranları binde 20’yi dahi aşmaktadır. Bir başka anlatımla bölgedeki çok düşük doğum oranları, yüksek seviyedeki ölüm oranları ve yaşlı nüfus sorunu, hem negatif nüfus artışını, hem de olumsuz yaş yapısını belirleyen başlıca etkenler olmuşlardır.



## 2. Kuzeybatı Federal Bölgesinin Nüfus ve Etnocoğrafya Özellikleri

Kuzeybatı Federal Bölgesinde 2 Cumhuriyet (Komi ve Karelya), 1 Milli Bölge (Nenetskiy Avtonomniy Okrug), 7 Oblast (il), 1 Özel Statülü Kent (Sankt Petersburg), yani toplam 11 federal idari birim yer almaktadır (Tablo 2). Adından da anlaşıldığı gibi Rusya'nın kuzeybatısında yer alan Kuzeybatı Federal Bölgesi doğuda Ural Federal Bölgesi, güneydoğuda Volga Federal Bölgesi, güneyde Merkezi Federal Bölgesi, güneybatıda Beyaz Rusya, Letonya ve Estonya ve kuzeybatıda da Finlandiya ve Norveç ile çevrilidir (bkz. Harita 2). Kuzeyde Barents, Beyaz ve Karsk denizleri ile kıyısı olan bölge, batıda pek uzun olmayan Baltık kıyı şeridinde sahiptir (Pozdnyak ve Polunkina 2003).

Kuzeybatı Federal Bölgesine özgü olan başlıca coğrafi özellikler şöyle özetlenebilir:

a) NATO, İskandinav ve Avrupa Birliği üyesi ülkeleri ile ortak kara sınırlarına sahip Rusya'nın tek federal bölgesidir. Hem Atlas Okyanusuna hem de Kuzey Buz Okyanusuna (Arktik Okyanusu)<sup>7</sup> kıyısı olan Rusya'nın tek federal bölgesidir. Ayrıca avlanan balık miktarı, orman arazi genişliği ve tatlı su kaynakları bakımından Avrupa Rusya'sının en zengin bölgesidir.

b) Kuzeybatı Bölgesi Baltık denizi sayesinde Rusya'nın Batı Avrupa'ya açılan ticaret kapısıdır. Rusya'nın Baltık denizindeki en büyük ve en işlek limanları olan Sankt Petersburg, Kaliningrad, Baltiysk ve Viborg bu bölgede yer alır, ayrıca Ust-Lug, Lomonosov, Batareynaya (Sosnoviy Bor) ve Primorsk gibi yeni büyük limanların inşası da sürmektedir.

c) Bölge içinde kuzey ve güney yöreler arasında tarım ve sanayi faaliyetleri, gelişmişlik ve yaşam standartları bakımından derin farklılıklar olduğu gibi nüfus yoğunluğu, sosyo-kültürel ve demografik özellikler bakımından da büyük farklılıklar vardır.

---

<sup>7</sup> Türk coğrafyacıların "Kuzey Buz Denizi" olarak adlandırdıkları geniş su alanını Rus coğrafyacılar "Severnıy Ledovit Okean" yani "Kuzey Buz Okyanusu" olarak adlandırmışlardır. Laptev ve Barents denizleri ile Çukçi ve Doğu Sibirya denizleri Kuzey Buz Denizin bir parçası olamaz. Çünkü bir deniz bir başka denizin parçası olamaz. Bu nedenle bu saydığımız denizler ancak bir okyanusun parçası olabilirler. Bu nedenle ülkemiz bilim literatüründe "Kuzey Buz Denizi" terimi yerine "Kuzey Buz Okyanusu" veya "Arktik Okyanus" terimlerinin kullanımı daha isabetli olur düşüncesindeyim.

**Tablo 2:** Kuzeybatı Federal Bölgesindeki İdari Birimlerin Nüfus Özellikleri (2007 Yılı)<sup>8</sup>

| İdari Birim                        | Toplam Yüzölçümü (km <sup>2</sup> ) | Toplam Nüfus      | Aritmetik Nüfus Yoğunluğu (kişi/km <sup>2</sup> ) | Doğum Oranı (Binde) | Ölüm Oranı (Binde) | Doğal Nüfus Artışı (Binde) |
|------------------------------------|-------------------------------------|-------------------|---|---------------------|--------------------|----------------------------|
| Komi Cumhuriyeti                   | 416 800                             | 975 000           | 2,3   | 11,1                | 13,8               | -2,7                       |
| Karelya Cumhuriyeti                | 180 500                             | 693 000           | 3,8   | 10,0                | 16,8               | -6,8                       |
| Nenetsk Milli Bölgesi <sup>9</sup> | 176 800                             | 42 000            | 0,2   | 14,0                | 12,9               | +1,1                       |
| Sankt Petersburg                   | 1 400                               | 4 571 000         | 3 267,7   | 8,8                 | 15,3               | -6,5                       |
| Leningrad Oblastı                  | 83 900                              | 1 638 000         | 19,5  | 7,9                 | 19,3               | -11,4                      |
| Novgorod Oblastı                   | 54 500                              | 657 000           | 12,1  | 9,8                 | 21,5               | -11,7                      |
| Pskov Oblastı                      | 55 400                              | 714 000           | 12,9  | 8,9                 | 23,3               | -14,4                      |
| Kaliningrad Oblastı                | 15 100                              | 937 000           | 62,0  | 9,3                 | 16,5               | -7,2                       |
| Vologda Oblastı                    | 144 500                             | 1 228 000         | 8,5   | 10,9                | 17,1               | -6,2                       |
| Arhangelsk Oblastı <sup>10</sup>   | 589 900                             | 1 280 000         | 2,2   | 10,9                | 15,8               | -4,9                       |
| Murmansk Oblastı                   | 144 900                             | 857 000           | 5,9   | 9,8                 | 12,7               | -2,9                       |
| <b>Federal Bölge Toplamı</b>       | <b>1 687 000</b>                    | <b>13 550 000</b> | <b>8,0</b>  | <b>9,4</b>          | <b>16,6</b>        | <b>-7,2</b>                |

Kuzeybatı Federal Bölgenin toplam yüzölçümü 1 678 000 km<sup>2</sup> olup, ülke topraklarının %9,8'ini kaplamaktadır. Türkiye'den iki kat daha geniş topraklara sahip olan bu bölgenin toplam nüfusu 13,6 milyon olup, ülke nüfusunun %9,5'ini barındırmaktadır. Bir başka anlatımla, hem alan hem de nüfus sayısı bakımından Kuzeybatı Federal Bölgesi Rusya'nın yaklaşık 10/1'ini oluşturmaktadır (bkz. Harita 2). Rusya'nın dördüncü büyük bölgesi olan Kuzeybatı Bölgesinde nüfusu 1 milyondan fazla olan sadece Sankt Petersburg kenti vardır. Sankt Petersburg kenti 4,7 milyonluk nüfusu ile bölge kentsel nüfusun %75'ten fazlasını oluşturmaktadır.

Kuzeybatı Federal Bölgesinde yer alan idari birimlerin Tablo 2'deki nüfus özellikleri irdelendiğinde aşağıdaki sonuçlara ulaşılabilir:

- Bölgenin yüzölçümü bakımından en büyük idari birimleri Komi Cumhuriyeti ve Arhangelsk oblastıdır. Fakat her birinde yaşayan toplam nüfus 1,3 milyonu aşmamaktadır. Kaliningrad oblastı ise

<sup>8</sup> V. B. Jitkov, N. İ. Paşintseva, İ. V. Voronina, L. A. Kazaçenko, *Rossiyskiy Statistiçeskiy Ejeğodnik 2007 Statistiçeskiy Sbornik*, İnformatsionno-İzdatelski Tsentar "Statistika Rosii", Moskova, 2007, s. 41-43

<sup>9</sup> Nenetsk Milli Bölgesi idari ve siyasi statü olarak Arhangelsk Oblastı sınırları içinde yer almaktadır.

<sup>10</sup> Arhangelsk Oblastı sınırları içinde Nenetsk Milli Bölgesi de yer almaktadır.

15 100 km<sup>2</sup>'lik alanı ile en küçük yüzölçümüne sahip idari birimdir.<sup>11</sup> Vologda, Leningrad ve Arhangelsk oblastları 1 milyonu aşan nüfusları ile bölgenin en kalabalık idari birimleridir. Bölgenin ortalama aritmetik nüfus yoğunluğu 8,0 kişi/km<sup>2</sup> olup Rusya ortalaması ile neredeyse aynı seviyededir. Nenetsk Otonom Dairesi, Arhangelsk oblastı ve Komi Cumhuriyeti bölgenin en seyrek nüfuslu sahalarını oluşturmaktadırlar, çünkü tümünde km<sup>2</sup>'ye 3'ten az kişi düşmektedir. Bulgaristan'dan yaklaşık 4 kat daha büyük bir yüzölçümüne sahip olan Komi Cumhuriyetinde 1 milyondan az insan yaşaması Kuzeybatı Federal Bölgesindeki alan-nüfus tezatlarına en iyi örneklerden biridir.

- Nenetsk Milli Bölgesi hariç bölgedeki diğer tüm idari birimlerde negatif nüfus artışı, yani depopulasyon yaşanmaktadır. Federal idari birimler arasında en büyük nüfus azalması Pskov, Novgorod ve Leningrad oblastlarında görülmektedir. Rus ve Slav nüfusunun egemen olduğu Sankt Petersburg kenti ile Pskov ve Leningrad oblastlarında en düşük doğum oranları (binde 9'un da altında), yerli kuzey milletlerin önemli bir nüfus payına sahip olduğu Nenetsk Milli Bölgesinde (binde 14,0) ise en yüksek doğum oranları gözlenmektedir. Bu iki örnek bölgedeki doğum, ölüm oranları ve nüfus artışında gelişmişlik ve refah seviyesinin yanı sıra, etnokültürel etkenlerin de belirleyici olduğunu göstermektedir.
- Kuzeybatı Bölgesi Rusya'da derinleşen ulusal demografik krizin ilk başladığı yerdir. Örneğin Pskov oblastı binde -14,4'lük nüfus artışı ile tüm ülkede en şiddetli nüfus azalmasının görüldüğü idari birimdir. Bölge genelindeki nüfusun artmaması, ayrıca genç nüfus oranlarının azalması ve yaşlı nüfus oranlarının artması tüm idari birimlerde büyük sosyoekonomik sorunlar oluşturmaktadır.
- 60° kuzey paraleli üzerinde yer alan ve nüfusu 4,7 milyon olan Sankt Petersburg dünyanın en kuzeyinde yer alan metropol kentidir. Moskova'dan sonra ülkenin ikinci en büyük endüstri, ticaret, ulaşım, kültür ve bilim merkezi olan Sankt Petersburg Neva nehri üzerinde kurulmuş Baltık denizindeki en işlek Rus limanıdır (Dronov ve Rom 2002). Sankt Petersburg, bölgede yer alan tüm idari birimler arasında en kalabalık, en gelişmiş ve en yoğun nüfuslu (3 267 kişi/km<sup>2</sup>) olanıdır. Bölgenin bir diğer

---

<sup>11</sup> Sankt Petersburg hariç tutulmuştur.

özelliği ise Kola yarımadasının kuzeyinde yer alan Murmansk limanıdır. Bu liman kenti Kuzey Kutup Dairesinin de kuzeyinde yer alan dünyanın bütün yıl boyunca donmayan en kuzey büyük limanıdır (Babin vd. 2005).

- Rusya'nın en batı noktasını oluşturan Kaliningrad Oblastı bölgenin yüzölçümü bakımından en küçük idari birimidir, fakat Sankt Petersburg ile birlikte en yoğun nüfuslu idari birimidir. Polonya ile Litvanya arasında sıkışmış olan Kaliningrad, Rusya'nın tek enklav<sup>12</sup> bölgesidir. Rusya ana gövdesinden kopmuş olan ve adeta izole olmuş bir "siyasal ada" şeklindeki bu enklav topraklarının, NATO ve AB ülkelerine yakınlığından dolayı çok büyük jeopolitik ve jeostratejik önemi vardır. Örneğin oblast sınırları içindeki Baltiysk kentinde Rusya'nın Baltık Deniz Filosunun ana merkezi yer almaktadır (Aleksseev ve Nikolina 1999).

Kuzeybatı Federal Bölgesinde yer alan ve nüfusu 300 000'den fazla olan büyük kentler şunlardır: Arhangelsk, Murmansk, Kaliningrad, Çerepovets, ve Sankt Perersburg. Böylece bölgede beş kentin nüfusu 300 000'i aştığını ve sadece bir kentin 1 milyondan fazla nüfus barındırdığı anlaşılmaktadır. Vologda, Pskov, Petrozavodsk, Severodvinsk, Siktivkar ve Velikiy Novgorod bölgenin diğer büyük kentlerini oluşturmaktadırlar (Pozdnyak ve Polunkina 2003). Bölgede yer alan tüm idari birimlerde Ruslar egemen etnosu oluşturmaktadırlar. En yüksek Rus nüfus oranı %96,6 ile Vologda oblastında ve en düşük Rus nüfus oranı da %59,6 ile Komi Cumhuriyetinde gözlenmektedir. Bölgede Ruslardan sonra en kalabalık etnosu Ukraynalılar ve Beyaz Ruslar (Beloruslar) oluşturmaktadırlar. Örneğin Murmansk oblastında ve Komi Cumhuriyetinde Ukraynalı etnosun oranı %6'yı aşmakta, oysa Karelya Cumhuriyeti ve Kaliningrad Oblastında Beyaz Rusların oranı %5'i aşmaktadır. Komi Cumhuriyetinde titüler millet olan Komiler cumhuriyet nüfusunun neredeyse 1/4'ini oluştururken, Karelya Cumhuriyetinde titüler millet olan Kareyalılar cumhuriyet nüfusunun ancak 1/10'ini oluşturmaktadırlar. Bölgede yaşayan diğer etnoslara örnek olarak

---

<sup>12</sup> Bir devlet, bölge veya siyasal ünitenin, kendi devleti ile coğrafi bütünlüğünü ve sınır ilişkilerini kesilecek şekilde koparmış olması sonucunda başka bir devletin veya devletlerin toprakları ile çevrilmiş olması veya bir devletin başka bir devletin içinde adacık şeklinde yer alması sonucunda oluşan siyasal üniteye enklav denir. Örneğin İtalya toprakları içinde yer alan Vatikan ve San Marino tamamen İtalya toprakları ile çevrili olan birer enklav devletlerdir. Rusya'dan izole olan ve kendi ülkesi ile sınırı bulunmayan, fakat Rusya'nın siyasi bir parçası olan Kaliningrad Oblastı da enklav bölgeye örnektir.

Nenetsler (Nentsi), Saamlar, Litvanyalılar, Estonyalılar, Vepsiler ve Tatarlar gösterilebilir (Dronov ve Gluşkovoy 2003).

### **3. Volga Federal Bölgesinin Nüfus ve Etnocoğrafya Özellikleri**

Volga Federal Bölgesi Volga nehrinin orta çığırı boyunca yer alıp, coğrafi konum olarak güneyde Kazakistan ve Güney Federal Bölgesi, doğusunda Ural Federal Bölgesi, batısında Merkezi Federal Bölgesi ve kuzeyinde Kuzeybatı Federal Bölgesi ile çevrilidir (bkz. Harita 2). Avrupa ile Asya kıtaları, Volga havzası ile Ural dağları arasında geçiş bir konumda yer alan Volga Federal Bölgesinin yüzölçümü 1038000 km<sup>2</sup> olup Rusya yüzölçümünün %6,1'ini oluşturmaktadır. Bölgenin toplam nüfusu 31,2 milyon olup, Rusya nüfusunun %21,5'ini oluşturmaktadır. Bir başka anlatımla Volga Bölgesi, Merkezi Rusya Federal Bölgesinden sonra ülkenin en kalabalık bölgesidir. Açık denizlere kıyısı olmayan bölgenin Volga nehri ve Volgo-Don kanalı sayesinde Azak, Karadeniz ve Hazar denizi ile ulaşım bağlantıları mevcuttur. Türk Cumhuriyetlerinin çokluğu ve Müslüman nüfusun yoğun olması bölgenin başlıca özelliklerinden biridir.

Volga Federal Bölgesinde 6 cumhuriyet, 1 idari bölge (kray) ve 7 il (oblast), yani toplam 14 federal idari birim yer almaktadır (Tablo 3). Bölgedeki cumhuriyetlerden üçü Fino-Ugor (Mari-El, Mordva, Udmurt) ve üçü de Türk kökenli (Tataristan, Çuvaşistan ve Başkurt) bir beşeri yapı göstermektedirler (Topsakal 2007). Bu saydığımız 6 cumhuriyet içinde Başkurt, Mari-El, Mordva ve Udmurt Cumhuriyetlerinde Ruslar nüfusun çoğunluğunu oluşturmaktadırlar. Bölgede yer alan oblastların tümünde Ruslar egemen etnosu oluşturup sayısal çoğunluğu ele geçirmişlerdir. Bölgedeki en yüksek Rus nüfus oranı Nijegorod oblastında (%95), oysa en düşük Rus nüfus oranı Çuvaş Cumhuriyetinde (%26,5) gözlenmektedir. Bölgede en yüksek titüler millet nüfus oranına sahip sadece Çuvaş (%67,7) ve Tataristan (%52,9) Cumhuriyetleri vardır (Vinokurov vd 2008). Sadece bu iki idari birimde titüler milletin oranı Rus nüfus oranlarından daha yüksek değerler gösterir. Türk, Fino-Ugor ve Slav kökenli milletler Volga bölgesi nüfusunun büyük bir bölümünü oluşturmaktadırlar. Asya ile Avrupa arasında geçiş bir coğrafyada yer alan bu bölge aynı zamanda Müslüman ve Hıristiyan dünyasının çakışım potasında yer alması ile dikkat çekmektedir. Fino-Ugor milletlerden Mordovlar, Mariler ve Udmurtlar, Türk milletlerden ise Tatarlar, Başkurtlar ve Çuvaşlar bu bölgede yoğunlukta olan başlıca etnik unsurlardır. Bu saydığımız milletlerin tümü kendi cumhuriyetlerine sahip olsalar da tümünde belirgin bir Rus ve Tatar nüfus oranı dikkat çekmektedir. Hatta bazı cumhuriyetlerde titüler milletin azınlıkta olup, Rusların çoğunlukta olduğu gözlenmektedir. Örneğin Mordovya Cumhuriyetinde

%60,8, Udmurt Cumhuriyetinde %60,1, Mari-El Cumhuriyetinde %47,5 ve Başkurt Cumhuriyetinde %36,3 oranı ile Ruslar en kalabalık etnosu oluşturmaktadırlar ve sadece Tataristan ve Çuvaş Cumhuriyetinde titüler millet nüfus sayısında birinci sırada yer almayı başarmıştır (Vinokurov vd 2008).

Volga bölgesinde yer alan tüm cumhuriyetlerde değişik oranlarda da olsa belirgin bir Tatar azınlığı yer alması dikkat çekicidir. Çuvaş, Udmurt, Mordovya ve Mari-El cumhuriyetlerinde %2,8 ile %7,0 arasında değişen Tatar nüfus oranları, Başkurt Cumhuriyetinde %24,1'e ve Tataristan'da da %52,9'a yükselmektedir. Böylece Volga bölgesinde Ruslar ile birlikte en kalabalık etnik topluluğunun Tatarların oluşturdukları anlaşılmaktadır. Aslında bölgedeki tüm cumhuriyetlerde Ruslar sayıca ya birinci ya da ikinci sırada yer almaktadırlar. Bu açıdan Volga bölgesi Slav, Türk ve Fino-Ugor milletlerin kültürel-etnik karışımından oluştuğu söylenebilir. Bölgede yaşayan Alman, Kazak, Beyaz Rus ve Ukraynalı azınlıklar ise bölgenin genel etnokültürel görünümünü etkilemeyecek kadar az nüfusa sahiptirler. Bölgenin federal başkenti 1,4 milyon nüfuslu Nijni Novgorod kentidir. Bölgede nüfusu 1 milyondan fazla olan sadece 5 metropol kent yer almaktadır: Nijni Novgorod, Ufa, Perm, Kazan ve Samara. Bölgenin diğer büyük kentleri arasında Orenburg, Orsk, Tolyati, Engels, Penza, Saransk, Dzerjinsk, Dimitrovgrad, Yoşkar-Ola, Kirov, İjevsk, Kudimkar, Nijnekamsk, Naberejnie Çelni, Saratov, Balakovo, Arzamas, Almetevsk, Voljsk, Sızran, Novoçeboksarsk ve Çeboksari yer almaktadır (Pozdnyak ve Polunkina 2003).

Volga Federal Bölgesinde yer alan idari birimlerin Tablo 3'teki nüfus özellikleri irdelendiğinde aşağıdaki sonuçlara ulaşılabılır:

- Bölge sınırları içinde yer alan 6 cumhuriyet arasında hem yüzölçümü hem de nüfus bakımından en büyük olanı Başkurt Cumhuriyetidir. Cumhuriyetler arasında nüfus bakımından en küçük cumhuriyet Mari-El, yüzölçümü olarak en küçük olanı ise Çuvaş Cumhuriyetidir. Bölge sınırları içinde yer alan 7 oblast arasında yüzölçümü bakımından en büyük olanı Orenburg, en küçük olanı ise Ulyanovsk'tur. Oblastlar arasında nüfus bakımından en büyük olanı Nijegorod, en küçük olanı ise yine Ulyanovsk'tur.
- Bölgenin ortalama aritmetik nüfus yoğunluğu 29,3 kişi/km<sup>2</sup> olup Rusya ortalamasının (8,3 kişi/km<sup>2</sup>) yaklaşık dört katıdır. Volga, Belaya ve Kama vadileri bölgenin en yoğun nüfuslu sahalarını oluştururken, Kirov, Nijegorod ve Perm İdari Bölgesinin kuzey, Saratov oblastının doğu ve Orenburg oblastının güney yöreleri bölgenin en seyrek nüfuslu sahalarını oluşturmaktadırlar.

Bölgedeki idari birimler arasından hiç birinin aritmetik nüfus yoğunluğu ülke ortalamasının altında değildir. Çuvaş ve Tataristan Cumhuriyeti ile Samara oblastında aritmetik nüfus yoğunluğu en yüksek olup 50 kişi/km<sup>2</sup>'yi aşmaktadır. Böylece bölgede yer alan 15 idari birim arasında sadece üçünde aritmetik nüfus yoğunluğu 50 kişi/km<sup>2</sup>'yi aştığı anlaşılmaktadır. Bölgedeki altı cumhuriyet arasında en yoğun nüfuslu olanı Çuvaşistan en seyrek nüfuslu olanı ise Başkurt Cumhuriyetidir.

- Bölgenin ortalama doğal nüfus artışı binde -5,5 olup Rusya ortalaması olan binde -4,8'e yakın bir değer gösterir. Merkezi Federal Bölgede de olduğu gibi Volga Bölgesinde de tüm idari birimlerde negatif nüfus artışı gözlenmektedir. Son 15–20 yıllık dönemde bölgedeki tüm 14 idari birimde belirgin bir depopulasyon süreci yaşanmaktadır. Tatar, Başkurt ve Çuvaşların yoğun olduğu idari birimlerde doğum oranları ve nüfus artışların daha yüksek, oysa Rus, Ukraynalı ve Beyaz Rus gibi Slav milletlerin yoğunlukta olduğu idari birimlerde doğum oranları ve nüfus artışların daha düşük olduğu gözlenmektedir. Örneğin Türk milletlerin egemen olduğu Başkurt ve Udmurt Cumhuriyetlerinde doğum oranları binde 11 civarındayken, Slavların yoğunlukta olduğu Penza ve Ulyanovsk oblastlarında doğum oranları binde 9'un da altına düşmektedir.

**Tablo 3:** Volga Federal Bölgesinde Yer Alan İdari Birimlerin Nüfus Özellikleri (2007 Yılı)<sup>13</sup>

| İdari Birim                      | Toplam Yüzölçümü (km <sup>2</sup> ) | Toplam Nüfus      | Aritmetik Nüfus Yoğunluğu (kişi/km <sup>2</sup> ) | Doğum Oranı (Binde) | Ölüm Oranı (Binde) | Doğal Nüfus Artışı (Binde) |
|----------------------------------|-------------------------------------|-------------------|---|---------------------|--------------------|----------------------------|
| Tataristan Cumhuriyeti           | 67 800                              | 3 760 000         | 55,4  | 9,9                 | 13,2               | -3,2                       |
| Başkurt Cumhuriyeti              | 142 900                             | 4 051 000         | 28,3  | 11,1                | 13,6               | -2,5                       |
| Çuvaş Cumhuriyeti                | 18 300                              | 1 286 000         | 70,1  | 10,3                | 14,7               | -4,4                       |
| Udmurt Cumhuriyeti               | 42 100                              | 1 538 000         | 36,6  | 11,3                | 14,3               | -3,0                       |
| Mordovya Cumhuriyeti             | 26 100                              | 848 000           | 32,4  | 8,6                 | 16,4               | -7,8                       |
| Mari-El Cumhuriyeti              | 23 400                              | 707 000           | 30,2  | 10,6                | 15,9               | -5,3                       |
| Kirov Oblastı                    | 120 400                             | 1 427 000         | 11,9  | 9,7                 | 17,7               | -8,0                       |
| Nijegorod Oblastı                | 76 600                              | 3 381 000         | 44,1  | 9,1                 | 19,0               | -9,9                       |
| Orenburg Oblastı                 | 123 700                             | 2 126 000         | 17,2  | 10,9                | 14,8               | -3,9                       |
| Penza Oblastı                    | 43 400                              | 1 396 000         | 32,2  | 8,6                 | 17,1               | -8,5                       |
| Perm İdari Bölgesi <sup>14</sup> | 160 200                             | 2 731 000         | 17,0  | 11,0                | 16,5               | -5,5                       |
| Samara Oblastı                   | 53 600                              | 3 178 000         | 59,3  | 10,1                | 15,7               | -5,6                       |
| Saratov Oblastı                  | 101 200                             | 2 595 000         | 25,6  | 9,1                 | 15,6               | -6,5                       |
| Ulyanovsk Oblastı                | 37 200                              | 1 332 000         | 35,5  | 8,7                 | 16,4               | -7,7                       |
| <b>Federal Bölge Toplamı</b>     | <b>1 037 000</b>                    | <b>30 346 000</b> | <b>29,3</b>                                       | <b>10,1</b>         | <b>15,6</b>        | <b>-5,5</b>                |

#### 4. Ural Federal Bölgesinin Nüfus ve Etnocoğrafya Özellikleri

Avrupa ile Asya kıtalarının, Ural sıradağları ile Batı Sibirya Ovasının, Tundra ile Tayga kuşağının kucaklaştıkları geçiş bir coğrafyada yer alan Ural Federal Bölgesi, Sibirya olarak adlandırılan Rusya'nın Asya topraklarının en batısını kapsamaktadır. Ural Federal Bölgesinde 4 oblast ve 2 milli bölge, yani toplam 6 federal idari birim yer almaktadır (Tablo 4). Avrupa ile Asya kıtaları arasında doğal bir sınır oluşturan Ural dağları bölgenin batısında, Yenisey vadisi bölgenin doğusunda, kuzeyinde Kara deniz (Karskoe more) ve güneyinde Kazakistan stepleri ile çevrili olan bölge toprakları Batı Sibirya Ovası ve Obi havzasının büyük bir bölümünü kapsamaktadır. Bölgenin batısında Kuzeybatı ve Volga Federal Bölgeleri, güneyinde Kazakistan Cumhuriyeti ve doğusunda Sibirya Federal Bölgesi yer almaktadır (bkz. Harita 2). Bölgenin fiziki coğrafya kimliğini belirleyen

<sup>13</sup> V. B. Jitkov, N. İ. Paşintseva, İ. V. Voronina, L. A. Kazaçenko, *Rossiyskiy Statistiçeskiy Ejeğodnik 2007 Statistiçeskiy Sbornik*, İnformatsionno-İzdatelski Tsentar "Statistika Rosii", Moskova, 2007, s. 106-121

<sup>14</sup> 25 Mart 2004 tarihinde alınan Rusya Federal Meclisi yasasına bağlı olarak Perm oblastı ile Komi-Permyak Otonom Dairesi birleştirilmiş ve böylece bu tarihten itibaren Rusya Federasyonu yeni bir idari birim olan Perm İdari Bölgesine (Permski Kray) kavuşmuştur.



en önemli unsurların başında kuşkusuz Ural Dağ Sistemi ve Batı Sibirya Ovası gelir (Pozdnyak ve Polunkina 2003).

Alan bakımından Rusya'nın üçüncü büyük federal bölgesi olan Ural Bölgesi, ülke yüzölçümünün %10,5'ini kaplamakta ve Rusya nüfusunun %8,5'ünü barındırmaktadır. 1990 yılında binde 7 olan bölge nüfus artışı, geçiş dönemindeki ekonomik krizin demografik krizle bütünleşmesi sonucunda 2002 yılında binde -1,0'e düşmüştür (Çepaliga ve Çepaliga 2004). Bölgede yer alan 6 idari birimden üçünde pozitif ve diğer üçünde de negatif nüfus artışı gözlenmektedir. Bölge içinde kuzeyden güneye doğru gidildikçe iklim ve yerleşme koşullarının iyileşmesine paralel olarak nüfus yoğunluğu da artar. Örneğin bölgenin en kuzeyini kapsayan Yamalo-Nenetsk Milli Bölgesinde aritmetik nüfus yoğunluğu 0,7 kişi/km.<sup>2</sup> iken daha güneydeki Hanti-Mansiysk Milli Bölgesinde bu değer 2,8'e ve en güneydeki Çelyabinsk Oblastında bu değer 39,7'ye yükselmektedir (Vinokurov vd. 2008).

Ural Federal Bölgesinde toplam 79 kent ve 1070 köy yerleşmesi yer almaktadır. Salehard, Nadim ve Yamburg liman kentleri olarak gelişirken, Surgut, Nijnevartovsk, Nefteyugansk, Noyabrsk, Novıy Urengoy gibi yeni kurulmuş kentler zengin petro-gaz yataklarının işletilmesi ve gelişen petrokimya sanayilere bağlı olarak gelişen "enerji kentleri" özelliği taşımaktadırlar. Ural bölgesinde nüfusu 1 milyondan fazla olan sadece iki metropol kent vardır Ekaterinburg (Sverdlovsk) ve Çelyabinsk. Bölgede kentleşme oranları ülke ortalamasının üzerindedir. Örneğin Tümen oblastında kentleşme oranı %77, Sverdlovsk oblastında ise %90'a ulaşmaktadır (Hruştev 2002).

Ural Bölgesinde yer alan 4 oblast ve iki milli bölgenin tamamında Rus etnosu egemen etnik unsuru oluşturmaktadır. Yamalo-Nenetsk milli bölgesinde %58,8'lik Rus nüfus oranı ile en az, oysa Kurgan Oblastı %91,5'lik Rus nüfus oranı ile en çok Rus barındıran idari birimlerdir. Ruslardan sonra bölgede yaşayan en kalabalık Slav milletlerin başında Ukraynalılar ve Beyaz Ruslar gelmektedir. Türk milletlerden Tatarlar ve Başkurlar bölgenin neredeyse tamamında görülmektedirler, hatta Hanti-Mansiysk Milli Bölgesinde bu iki etnos Milli Bölge nüfusunun yaklaşık %10'unu oluşturmaktadırlar. Ural bölgesinin kuzeyinde yoğunlukta yaşayan yerli Sibirya azınlıkları arasında en kalabalık olanlar Nenetsler, Hantiler ve Mansiler Ural-Yukagir dil ailesine mensup olup Şamanizm ve başka yerel inançlara sahiptirler. Fakat bu azınlıkların son dönemde Ortodoklaştıkları ve Ruslaştıkları, böylece kültürel ve etnik asimilasyona maruz kaldıkları gözlenmektedir. Hanti-Mansiysk Milli Bölgesine adını veren Hantiler ve Mansiler yaşadıkları milli bölgede azınlıkta olup, daire nüfusunun sadece %1,9'unu oluşturmaktadırlar. Benzer şekilde Yamalo-Nenetsk Milli

Bölgesine adını veren Nenetsler bu milli bölge nüfusunun sadece %5,2'sini oluşturması, bu küçük Sibiryalı azınlıkların uzun vadede tamamen asimile olup yok olma tehlikesi ile karşı karşıya olduklarını göstermektedir. Ural bölgesinin güneyinde Müslüman ve Türk kökenli Altaylar, Kazaklar, Tatarlar ve Şorlar ile az sayıda Alman yaşamaktadır. Son dönemde bu bölgede yaşayan Ukraynalılar, Almanlar ve Kazakların kendi anavatanlarına göç ettiklerinden dolayı sayıları hızla azaldıkları gözlenmektedir (Dronov ve Gluşkovoy 2003).

**Tablo 4:** Ural Federal Bölgesinde Yer Alan İdari Birimlerin Nüfus Özellikleri (2007 Yılı)<sup>15</sup>

| İdari Birim                  | Toplam Yüzölçümü (km <sup>2</sup> ) | Toplam Nüfus    | Aritmetik Nüfus Yoğunluğu (kişi/km <sup>2</sup> ) | Doğum Oranı (Binde) | Ölüm Oranı (Binde) | Doğal Nüfus Artışı (Binde) |
|------------------------------|-------------------------------------|-----------------|---|---------------------|--------------------|----------------------------|
| Hanti-Mansiysk Milli Bölgesi | 534 800                             | 1 488 000       | 2,8   | 13,7                | 6,8                | + 6,9                      |
| Yamalo-Nenetsk Milli Bölgesi | 769 300                             | 539 000         | 0,7   | 13,2                | 5,6                | + 7,6                      |
| Kurgan Oblastı               | 71 500                              | 969 000         | 13,6  | 10,6                | 16,4               | —5,8                       |
| Sverdlovsk Oblastı           | 194 300                             | 4 400 000       | 22,6  | 10,7                | 15,3               | —4,6                       |
| Tümen Oblastı <sup>16</sup>  | 1 464 200                           | 3 345 000       | 2,3   | 13,2                | 9,3                | + 3,9                      |
| Çelyabinsk Oblastı           | 88 500                              | 3 517 000       | 39,7  | 10,8                | 15,4               | —4,6                       |
| <b>Federal Bölge Toplamı</b> | <b>1818500</b>                      | <b>12231000</b> | <b>6,7</b>  | <b>11,4</b>         | <b>13,8</b>        | <b>—2,4</b>                |

Ural Federal Bölgesinde yer alan idari birimlerin Tablo 4'teki nüfus özellikleri irdelendiğinde aşağıdaki sonuçlara ulaşılabilir:

- Ural Federal Bölgesinin toplam yüzölçümü Türkiye'den iki kat daha büyük olmasına rağmen bölgenin toplam nüfusu İstanbul kent nüfusunu aşmamaktadır. Bölgenin aritmetik nüfus yoğunluğu 6,7 kişi/km<sup>2</sup> olup Rusya ortalamasının da altındadır. Fakat bölge içinde yer alan dört oblasttan üçünün (Tümen oblastı hariç) nüfus yoğunluğu ülke ortalamasının üzerindedir. Bölge içindeki idari birimler arasında en seyrek nüfuslu olanı Yamalo-Nenetsk Milli Bölgesi (0,7 kişi/km<sup>2</sup>), en yoğun nüfuslu olanı da Çelyabinsk Oblastıdır (39,7 kişi/km<sup>2</sup>). Yükseklik, iklim koşulları,

<sup>15</sup> V. B. Jitkov, N. İ. Paşintseva, İ. V. Voronina, L. A. Kazaçenko, *Rossiyskiy Statistiçeskiy Ejegodnik 2007 Statistiçeskiy Sbornik*, İnformatsionno-İzdatelski Tsentr "Statistika Rosii", Moskova, 2007, s. 41–43 ve s. 106–121

<sup>16</sup> Tümen oblastı sınırları içinde Hanti-Mansiysk ve Yamalo-Nenetsk Milli Bölgeleri yer almaktadır.

toprak verimliliği, sanayi, ulaşım ve maden merkezlerine uzaklık bölge içindeki nüfus yoğunluğu değişimini belirleyen en önemli etkenlerdir. Genel olarak bölge içinde güneyden kuzeye doğru gidildikçe iklim koşullarının sertleşmesine ve sıcaklık ortalamaların düşmesine bağlı olarak nüfus yoğunluğu azalmaktadır.

- Hanti-Mansiysk ve Yamalo-Nenetsk Milli Bölgelerini kapsayan Tümen Oblastı yüzölçümü bakımından bölgenin en büyük idari birimidir, fakat Fransa, İspanya ve Almanya'nın toplamından daha geniş bir alana sahip olan bu oblast içinde sadece 3,3 milyon kişi yaşamaktadır. Bu nedenle bölgenin kapsadığı 4 oblast arasında Tümen en büyük ama en seyrek nüfuslu (2,3 kişi/km<sup>2</sup>) olanıdır. Kurgan ise hem alan hem de nüfus sayısı bakımından dört oblast arasında en küçük olanıdır.
- İdari birimlerin etnokültürel ve ekonomik özelliklere göre doğum ve ölüm oranlarının değiştiği görülmektedir. Hanti, Mansi ve Nenets azınlıkların yoğunlaştığı yoksul Hanti-Mansiysk ve Yamalo-Nenetsk Milli Bölgelerinde doğum oranları binde 13–14 civarına kadar yükselirken, Rusların yoğunlaştığı, zengin ve sanayileşmiş Sverdlovsk ve Çelyabinsk oblastlarında doğum oranları binde 10 civarındadır. Tümen hariç diğer bütün oblastlarda negatif nüfus artışının görülmesi ulusal demografik krizin bu bölgede de etkili olduğunu göstermektedir.
- Sovyet döneminde Ural bölgesi hızla sanayileşip kentleştiğinden dolayı, bölgede önemli bir iş gücü açığı ortaya çıkmıştır. Bölgesel beşeri kaynakları ile bu iş gücü açığı kapatılmadığından dolayı SSCB'nin farklı yörelerinden göç almaya başlamış ve bu göçlerin sonucunda bölgenin etnokültürel ve demografik yapısı hızla değişmeye başlamıştır. Bugün Ruslardan sonra bölgedeki en kalabalık etnosların Ukraynalılar, Tatarlar, Başkurlar ve Beyaz Ruslardan oluşması Sovyet göç politikaların beşeri yansımasıdır.

## **5. Güney Federal Bölgesinin Nüfus ve Etnocoğrafya Özellikleri**

Toplam 13 federal idari birimi kapsayan Güney Federal Bölgesinde 8 cumhuriyet, 3 oblast (il), 2 idari bölge (kray) yer almaktadır (Tablo 5). Bölgenin dört temel özelliği vardır. Birinci özelliği Rusya'nın en karmaşık etnokültürel ve etnopolitik bölgesi olması. İkinci özelliği en derin siyasi sorunların yaşandığı Rusya'da ayrılıkçı ve tam bağımsızlık hareketlerin başladığı ilk bölge olmasıdır. Üçüncü özelliği ise hem Karadeniz, hem Azak

hem de Hazar denizi gibi üç sıcak denize aynı anda kıyısı olan Rusya'nın tek federal bölgesi olması (bkz. Harita 2). Dördüncü özelliği ise en verimli topraklara sahip, tarım potansiyeli en yüksek, en yüksek sıcaklık ortalamalarına sahip, termal ve deniz turizmi açısından Rusya'nın en avantajlı bölgesidir. Bölgenin yüzölçümü 591 300 km<sup>2</sup>, toplam nüfusu ise 22,7 milyondur. Bir başka anlatımla ülke topraklarının %3,4'ünü kapsayan ve alan olarak Rusya'nın en küçük federal bölgesinde ülke nüfusunun %15,8'i yaşamaktadır (Vinokurov vd. 2008).

Güney Federal Bölgesi Rusya'nın en zengin etnokültürel yapısına sahip bölgesidir. Bölgede 100'den fazla etnos ve azınlık yaşamaktadır ve sadece Dağıstan Cumhuriyetinde bunların sayısı 50'yi aşmaktadır. Slavlar ile Türklerin, Hıristiyanlar ile Müslümanların iç içe olduğu bu bölgede Çeçen, İnguş, Karaçay, Balkar, Avar, Çerkez, Kabardin, Nogay, Dolgan, Dargin, Lezgin, Tatar ve Adıgey gibi Türk ve Müslüman milletler yer aldığı gibi Ermeni, Yunanlı, Ukraynalı, Beyaz Rus, Osetyalı ve Rus gibi Hıristiyan milletler de vardır. Bölgede yaşayan Gürcü, Alman, Ermeni, Roman (Çingene), Azeri ve Ukraynalı azınlıklar genel etnokültürel görünümü etkilemeyecek kadar az nüfusa sahiptirler (Babin vd. 2005). Bölgede yer alan 13 federal idari birimden 6'sında Ruslar nüfus çoğunluğuna sahip olup, diğerlerinde ise en kalabalık üç etnostan birini oluşturmaktadırlar. Dağıstan istisnai bir durum oluşturmaktadır. Çünkü bu cumhuriyetin en kalabalık ilk beş etnosu arasında Rusların yer almadığı görülmektedir. Bölgede hem nüfus artışı ve işsizlik oranları, hem de etnik çatışma riskleri yüksektir. Kuzey Kafkasya halklarının düşük refah seviyesi, kalabalık ama işsiz genç nüfus kitleleri, yüksek tarımsal nüfus yoğunluğu, Sovyet döneminde gerçekleştirilmiş olan zorunlu göçler, tarihten kalan ama izleri hala canlı olan savaş ve sürgünler bölgedeki milliyetçilik dalgalarının kabarmasına ve etnik anlaşmazlıkların alevlenmesine neden olmuştur. Bu nedenle Kuzey Kafkasya, dil, din ve etnosların renkli kültür yelpazesini yansıtan "etnografya müzesi" görünümünde olduğu gibi, aynı zamanda bir yandan "tarih ve savaşlar müzesi", diğer yandan da Rus yayılmacı politikası ile Kafkas halkların özgürlük mücadelesi verdiği bir "medeniyetler çatışma" müzesi özelliğine sahiptir.

Güney Federal Bölgesinde 8 cumhuriyet yer almaktadır. Tüm cumhuriyetlerde titüler milletler nüfus çoğunluğunu oluştururken, bir tek Adıge cumhuriyetinde Ruslar nüfus çoğunluğunu titüler millet ise azınlığı oluşturmaktadır. En yüksek titüler millet nüfus oranı %93,5 ile Çeçenistan'da, en düşük titüler millet nüfus oranı da %24,2 ile Adıge cumhuriyetinde gözlenmektedir. Adıge cumhuriyeti barındırdığı %64,5'lik Rus nüfus ile Güney Bölgesinin en yüksek Rus nüfus oranına sahip cumhuriyettir. Aslında bölgede yer alan tüm oblast ve idari bölgelerde Rus

etnosu nüfus yoğunluğunu elinde tutmaktadır. Oblastlar arasında en düşük Rus nüfus oranı Astrahan'da (%69,7) ve en yüksek Rus nüfus oranı da Rostov (%89,3) oblastında görülmektedir. İnguş cumhuriyetindeki Rus nüfus oranı sadece %1,2 olduğundan dolayı, sadece Güney Federal Bölgesinin değil, Rusya'daki tüm idari birimler arasında en düşük Rus nüfus varlığı olarak kabul edilmektedir (Çepaliga ve Çepaliga 2004).

Bölgede genel olarak nüfus artış hızı yüksek olup, özellikle İnguş ve Dağıstan Cumhuriyetleri, Rusya'nın en yüksek nüfus artış hızlarına sahip idari birimleridir. Yüksek doğum oranı ve iç göçlerle beslenen nüfus artışı, "Çeçenistan Savaşı" nedeniyle azalma trendine girmiştir. Son yıllarda politik sığınmacı, kaçak ve göçmenlerin sayısında da büyük değişim görülmektedir. Bölge hem yoğun göç alan hem de yoğun göç veren bir özellik göstermektedir. 1991–1999 döneminde bölge nüfusu 679 000 artmıştır ve bu artışta Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan'dan gelen göçmenlerin çok büyük payı vardır. Fakat zamanla göçle beslenen nüfus artışı azalmıştır. Örneğin 1991 yılında bölgedeki göç artışı binde 87, 1995'te binde 49 ve 1999'da binde 15'e gerilemiştir (Dronov ve Gluşkovoy 2003).

Güney Rusya Bölgesinde yer alan idari birimler arasında hem doğum oranları hem de nüfus artışı bakımından büyük farklılıklar görülmektedir. Rus nüfusunun egemen olduğu Volgograd ve Rostov oblastlarında doğum oranları binde 10'un altındayken, Müslüman nüfusun egemen olduğu Çeçenistan ve Dağıstan cumhuriyetlerinde doğum oranları binde 15'i aşmaktadır. Binde 24'e yaklaşan doğum oranı ile Çeçenistan sadece bölgede değil tüm Rusya'da en yüksek doğurganlık değerlerine ulaşarak bu alanda ulusal bir demografik rekor kırmıştır (Tablo 5). Bölge içindeki nüfusun coğrafi dağılımını iklim, yer şekilleri, bitki örtüsü, su ve toprak özellikleri gibi doğal koşullar ile sanayi, ulaşım, ticaret, turizm ve tarım olanakları gibi beşeri koşullar belirlemiştir. Örneğin kurak ve verimsiz steplerin, çöl ve yarı çöllerin egemen olduğu Kalmuk Cumhuriyetinde aritmetik nüfus yoğunluğu 3,8 kişi/km<sup>2</sup> iken Kuzey Osetya Alanya Cumhuriyetinde bu değer 87,8'e ulaşmaktadır (Tablo 5). Aslında bölgenin ortalama aritmetik nüfus yoğunluğu 38,5 kişi/km<sup>2</sup> olup, Merkezi Federal Bölgeden sonra Rusya'nın en yoğun nüfuslu bölgesi olsa da Kalmuk ve Karaçay-Çerkez Cumhuriyetleri ile Astrahan ve Volgograd oblastlarındaki nüfus yoğunluğu bölge ortalamasının altındadır (Tablo 5).

**Tablo 5:** Güney Federal Bölgesinde Yer Alan İdari Birimlerin Nüfus Özellikleri (2007 Yılı)<sup>17</sup>

| İdari Birim                  | Toplam Yüzölçümü (km <sup>2</sup> ) | Toplam Nüfus      | Aritmetik Nüfus Yoğunluğu (kişi/km <sup>2</sup> ) | Doğum Oranı (Binde) | Ölüm Oranı (Binde) | Doğal Nüfus Artışı (Binde) |
|------------------------------|-------------------------------------|-------------------|---|---------------------|--------------------|----------------------------|
| Çeçenistan Cumhuriyeti       | 15 600                              | 1 184 000         | 75,7  | 23,9                | 5,0                | + 18,9                     |
| Dağıstan Cumhuriyeti         | 50 300                              | 2 659 000         | 52,9  | 15,3                | 6,0                | + 9,3                      |
| Karaçay-Çerkez Cumh.         | 14 300                              | 429 000           | 30,0  | 11,7                | 11,4               | + 0,3                      |
| Kuzey Osetya Alanya Cumh.    | 8 000                               | 701 000           | 87,8  | 11,8                | 11,6               | + 0,2                      |
| Kalmuk Cumhuriyeti           | 74 700                              | 287 000           | 3,8   | 13,3                | 11,1               | + 2,2                      |
| Adige Cumhuriyeti            | 7 800                               | 441 000           | 56,6  | 10,4                | 15,1               | —4,7                       |
| İnguş Cumhuriyeti            | 3 600                               | 493 000           | 135,8   | 15,1                | 3,7                | + 11,4                     |
| Kabardino-Balkar Cumhur.     | 12 500                              | 891 000           | 71,5  | 10,4                | 9,8                | + 0,6                      |
| Krasnodar İdari Bölgesi      | 75 500                              | 5 101 000         | 67,6  | 10,4                | 14,8               | —4,4                       |
| Stavropol İdari Bölgesi      | 66 200                              | 2 701 000         | 40,8  | 10,1                | 14,2               | —4,1                       |
| Astrahan Oblastı             | 49 000                              | 994 000           | 20,3  | 12,4                | 14,7               | —2,3                       |
| Volgograd Oblastı            | 112 900                             | 2 620 000         | 23,2  | 9,8                 | 15,3               | —5,5                       |
| Rostov Oblastı               | 101 000                             | 4 276 000         | 42,4  | 9,5                 | 15,5               | —6,0                       |
| <b>Federal Bölge Toplamı</b> | <b>591 300</b>                      | <b>22 777 200</b> | <b>38,5</b>                                       | <b>11,7</b>         | <b>12,8</b>        | <b>—1,1</b>                |

Sosyalizimden kapitalizme olan sancılı geçiş ve bu geçiş esnasında derinleşen politik ve ekonomik kriz tüm ülkede olduğu gibi Güney Rusya bölgesini de derinden etkilemiş ve tüm bunların sonucunda sosyo-ekonomik kriz demografik krizi tetiklemiştir. Örneğin 1990 yılında bölgenin ortalama doğal nüfus artışı binde 7,3 iken 2002 yılında binde -0,8'e düşmesi dikkat çekicidir. Sosyalizm döneminde Rusya'nın en yüksek nüfus artış hızına sahip bölgesi postsosyalizm döneminde depopulasyon hastalığından kendini kurtaramamış ve tüm bunların sonucunda bölge genelindeki idari birimlerde nüfus azalması gözlenmektedir. Örneğin en büyük nüfus azalması Volgograd (binde -5,5) ve Rostov (binde -6,0) oblastlarında olup, Krasnodar ve Stavropol idari bölgesi, Astrahan oblastı, Rusların egemen olduğu Adige Cumhuriyetinde de belirgin bir nüfus gerilemesi gözlenmektedir (Tablo 5). Ülke genelindeki depopulasyon krizi Slav milletlerin egemen olduğu idari birimlerde belirgin olarak gözlenirken, Türk ve Müslüman milletlerin egemen olduğu cumhuriyetlerde yüksek bir nüfus artışı göze çarpmaktadır. Örneğin Dağıstan (binde 9,3) ve İnguş Cumhuriyetleri (binde 11,3) yüksek doğal nüfus artışları ile sadece bölgede değil tüm Rusya'nın en yüksek nüfus artış hızına sahip idari birimleridir. Hatta 2007 yılında Çeçenistan'da görülen

<sup>17</sup> V. B. Jitkov, N. İ. Paşintseva, İ. V. Voronina, L. A. Kazaçenko, *Rossiyskiy Statistiçeskiy Ejevodnik 2007 Statistiçeskiy Sbornik*, İnformatsionno-İzdatelski Tsentr "Statistika Rosii", Moskova, 2007, s. 41–43 ve s. 106–121;

binde 18,9'luk nüfus artışı bu alanda Rusya rekorudur (Tablo 5). Sonuç olarak postsosyalist dönemde bölgede yaşanan tüm olumsuz politik ve sosyo-ekonomik gelişmelere rağmen, Güney Rusya Federal Bölgesi ülkenin en genç, en dinamik ve en hızlı artış gösteren nüfus yapısına sahip bölgesi olmaya devam etmektedir.

Güney Rusya Bölgesinin aritmetik nüfus yoğunluğu 38,5 kişi/km<sup>2</sup> olup, ülke ortalamasının (8,3 kişi/km<sup>2</sup>) epey üstündedir. Bunun sebebi olarak, verimli topraklar, uygun iklim koşulları ve zengin tarım olanaklarına bağlı olarak kırsal ve kentsel yerleşmelerin yoğunlaşması gösterilebilir. Güney Rusya'daki sıcak iklim koşulları ve zengin tarım arazileri bölgenin yoğun göç almasını ve hızla nüfuslanmasını da etkilemiştir. Bölgede kentsel nüfus oranı %56'yı aşmakta, ama bu oran ülke ortalamasının altındadır. Bölgede nüfusu 1 milyondan fazla olan sadece Rostov ve Volgograd kentleri yer almaktadır. Bölgenin diğer büyük kentleri arasında Elista, Aktübinsk, Astrahan, Mahaçkala, Derbent, Krasnodar, Armavir, Maykop, Stavropol, Nevinominsk, Çerkesk, Novorosiysk, Soçi, Tuapse, Taganrog, Eysk, Azov, Şahti, Novoşahhtinsk, Novoçerkask, Volgodonsk, Naçık, Kislovodsk, Pyatigorsk, Grozniy, Vladikavkaz, Beslan ve Magas yer almaktadır (Pozdnyak ve Polunkina 2003).

## **6. Sibirya Federal Bölgesinin Nüfus ve Etnocoğrafya Özellikleri**

Sibirya Federal Bölgesi 16 farklı federal birimden oluşmakta ve 4 cumhuriyet, 2 idari bölgeyi, 6 oblastı ve 4 milli daireyi<sup>18</sup> kapsamaktadır (Tablo 6). Bölgenin federal merkezi Novosibirsk kentidir. Sibirya Federal Bölgesi 5 145 000 km<sup>2</sup>'lik alanı ile İspanya'dan 10 kat daha geniş bir alana sahip olmasına rağmen (Rusya yüzölçümünün %30'u) bölgede sadece 19,6 milyon kişinin yaşaması (Rusya nüfusunun %13,8'i), bölgedeki ortalama aritmetik nüfus yoğunluğunun 4 kişiyi aşmamasının temel nedenidir. Sibirya Bölgesi doğuda Uzakdoğu Federal Bölgesi ve onun bir parçası olan Yakutistan Cumhuriyeti, güneyde Çin, Moğolistan ve Kazakistan, batıda Ural Federal Bölgesi ve kuzeyde Laptev ve Karadeniz (Karsk denizi) ile çevrilidir (bkz. Harita 2). Sibirya Bölgesi, Yenisey, Hatanga ve Baykal havzalarının neredeyse tamamını, Obi nehrinin yukarı çıkırını, Taymir

---

<sup>18</sup> 14 Ekim 2005 tarihinde alınan Rusya Federal Meclisi yasasına bağlı olarak Taymir Milli Bölgesi ile Evenki Milli Bölgesi birleştirilmiş ve Krasnoyarsk Yönetim Bölgesi (Krasnoyarski Kray) sınırları içinde yer almaları kararlaştırılmış ve böylece Sibirya Federal Bölgesindeki milli bölge sayısı 4'ten 2'ye inmiştir.

yarımadasını ve Severnaya Zemlya takımadalarını kapsamaktadır (Pozdnyak ve Polunkina 2003).

Rusya topraklarının neredeyse 1/3'ini kaplayan Sibirya Bölgesi 2007 yılında km<sup>2</sup>'ye sadece 3,8 kişilik aritmetik nüfus yoğunluğu ile ülkenin en seyrek nüfuslu bölgelerinin başında gelir. Bölgede tarım olanakları ve bitkisel üretim faaliyetleri çok sınırlı olup, Ziraat faaliyetleri sadece bölgenin güney kesimlerinde kısıtlı olarak gerçekleşebilmektedir. Orta Sibirya Plato'sunun güney kesimleri demiryolu güzergâhların çekiciliği, iklim ve tarım avantajlarına bağlı olarak biraz daha yoğun nüfuslu olup, bölgenin en büyük kentleri olan Novosibirsk, Omsk, Tomsk, Kemerovo, Krasnoyarsk, İrkutsk, Ulan-Ude, Çita, Angarsk, Bratsk, Abakan, Barnaul ve Ust-İlimsk'i barındırır. Aslında Novosibirsk ve Omsk dışında bölgede nüfusu 1 milyondan fazla olan başka bir metropol kent bulunmamaktadır. Bölgenin orta ve kuzey kesimlerinde nüfusu 200 000'i aşan büyük kent yer almasa da, ulaşım ve madencilik açısından bölgesel önem taşıyan Norilsk, Hatanga, Dudinka ve İgarka kuzey yörelerin başlıca şehrsel yerleşmelerine örnek gösterilebilir (Atasoy 2003). Sibirya Federal Bölgesi nüfusunun yaklaşık %72'si kentlerde yaşamaktadır, ayrıca bölge nüfusunun yaklaşık %80'ini Ruslar oluşturmaktadır. Bölgede Buryatlar, Hakaslar, Tuvinler, Evenkiler, Dolganlar gibi yerli halklar da yaşamaktadır. Bölgede büyük istihdam sorunu yaşanmakta ve çalışabilir genç nüfus sıkıntısı gözlenmektedir. Ayrıca yerli halklarının eğitim, kültür, sağlık ve yaşam standartlarının Ruslara göre bir hayli düşük olması bir başka bölgesel sorundur.

Sibirya Federal Bölgesinin etnocoğrafya özellikleri şöyle özetlenebilir (Dronov ve Gluşkovoy 2003):

- Geniş bataklık araziler, donmuş Tundra arazileri ve konifer Tayga ormanları ile kaplı bölge topraklarının büyük bir bölümü tarım, yerleşme ve ekonomik faaliyetlere müsait değildir. Fakat zengin yeraltı kaynakları (doğal gaz, altın, kömür, petrol, elmas, değerli taşlar v.b.) Rusların dikkatini bu bölgeye çekmiş ve Sovyet istila mekanizmasından bu bölge de nasibini almıştır. Bölgede yaşayan küçük yerli Sibirya azınlıklarına Rusların egemen olduğu oblastlar içinde kısıtlı özerklik verilmiştir. Örneğin Krasnoyarsk oblastı sınırları içinde Taymir ile Evenki Otonom Bölgeleri kurulmuştur. Taymir bölgesinde Dolgan ve Nenetsk azınlıkların önemli bir yer almasından dolayı bu bölgeye Dolgano-Nenetsk Otonom Bölgesi de denir. Bölgedeki Dolgan ve Nenetsk azınlıkların toplam payları %23'e dahi ulaşmamıştır. Benzer bir örnek de Evenki Otonom Bölgesinde gözlenmektedir. Bu bölgede Rus etnosun oranı %61,9 iken titüler millet olan Evenkilerin oranı sadece %21,5'tir (Vinokurov vd. 2008).



Böylece Sibirya'nın yerli milletleri olan Hantiler, Mansiler, Dolganlar, Koryaklar ve Nenetsler kendi otonom bölgelerine ve siyasal özerkliğine kavuşmuşlar, ama kendi yurtlarında sosyo-kültürel ve demografik üstünlük sağlayamamışlar.

- 14 Ekim 2005 tarihine kadar Sibirya Federal Bölgesinde 4 cumhuriyet ve 4 otonom dairesi yer almaktaydı. Altay, Hakas ve Buryat cumhuriyetlerinde Ruslar nüfus çoğunluğunu oluştururken bir tek Tuva Cumhuriyetinde titüler millet nüfus çoğunluğunu elde edebilmiştir. Benzer şekilde bölgede yer alan 4 milli bölge arasında bir tek Aginski-Buryatski Milli Bölgesinde titüler millet nüfus çoğunluğunu elde edebilmiştir. Bir başka deyişle, Tuva Cumhuriyeti ve Aginski Buryatski Milli Bölgeleri hariç geriye kalan tüm bölgesel idari birimlerde Rus etnosu nüfus çoğunluğunu eline geçirmiştir. Tüm bu örnekler Sibirya'ya geç yerleşen Rusların kısa bir zaman diliminde bölgenin etno-kültürel yapısını kendi lehine değiştirmeyi başardıklarını göstermektedir.
- Bölgede yer alan tüm oblastlarda Ruslar etnik çoğunluğu ele geçirmişlerdir. Örneğin Novosibirsk, Tomsk ve Kemerovo oblastlarında nüfusun %90'dan fazlasını Ruslar oluşturmaktadırlar. Bölgedeki idari birimler arasında Tuva, Altay ve Buryat Cumhuriyetleri en yüksek titüler nüfus oranına sahiptirler. Yerli titüler nüfusun oranı Tuva Cumhuriyetinde %77,0, Altay Cumhuriyetinde %30,6 ve Buryat Cumhuriyetinde de %27,8'dir. Ayrıca Aginski-Buryatski Milli Bölgesinde titüler millet olan Buryatların toplam nüfus içindeki oranı da %62,5 olduğu da unutulmamalıdır. Buryatlar, Yakutlar, Altaylılar, Tuvalılar, Dolganlar ve Hakaslar bu bölgenin en kalabalık "yerli etnoslarını" oluştururken, Ukraynalı, Kazak, Tatar ve Almanlar da en kalabalık "göçmen etnosları" oluşturmaktadırlar.

**Tablo 6:** Sibirya Federal Bölgesinde Yer Alan İdari Birimlerin Nüfus Özellikleri (2007 Yılı)<sup>19</sup>

| İdari Birim                               | Toplam Yüzölçümü (km <sup>2</sup> ) | Toplam Nüfus      | Aritmetik Nüfus Yoğunluğu (kişi/km <sup>2</sup> ) | Doğum Oranı (Binde) | Ölüm Oranı (Binde) | Doğal Nüfus Artışı (Binde) |
|---|-------------------------------------|-------------------|---|---------------------|--------------------|----------------------------|
| Altay Cumhuriyeti                         | 92 900                              | 205 000           | 2,2   | 16,6                | 13,8               | + 2,8                      |
| Buryat Cumhuriyeti                        | 351 300                             | 960 000           | 2,7   | 14,8                | 14,5               | + 0,3                      |
| Tuva Cumhuriyeti                          | 168 600                             | 309 000           | 1,8   | 19,3                | 12,3               | + 7,3                      |
| Hakas Cumhuriyeti                         | 61 600                              | 537 000           | 8,7   | 12,0                | 14,8               | -2,8                       |
| Altay Yönetim Bölgesi                     | 168 000                             | 2 523 000         | 15,0  | 10,1                | 15,2               | -5,1                       |
| Krasnoyarsk Yönetim Bölgesi <sup>20</sup> | 2 366 800                           | 2 894 000         | 1,2   | 11,0                | 13,9               | -2,9                       |
| Aginski-Buryatski Milli Bölgesi           | 19 600                              | 75 000            | 3,8   | 17,8                | 11,9               | + 5,9                      |
| Taymir Milli Bölgesi                      | 879 900                             | 38 000            | 0,04  | 14,0                | 9,0                | + 5,0                      |
| Evenki Milli Bölgesi                      | 763 200                             | 17 000            | 0,02  | 16,5                | 13,8               | + 2,7                      |
| Ust-Ordinski Milli Bölgesi                | 22 100                              | 134 000           | 6,0   | 16,0                | 13,9               | + 2,1                      |
| Çita Oblastı <sup>21</sup>                | 431 900                             | 1 122 000         | 2,6   | 13,9                | 15,5               | -1,6                       |
| Tomsk Oblastı                             | 314,4                               | 1 033 000         | 3,3   | 11,1                | 13,5               | -2,4                       |
| Omsk Oblastı                              | 141 100                             | 2 026 000         | 14,4  | 10,6                | 14,9               | -4,3                       |
| Novosibirsk Oblastı                       | 177 800                             | 2 641 000         | 14,9  | 10,5                | 15,2               | -4,7                       |
| Kemerovo Oblastı                          | 95 5700                             | 2 826 000         | 29,5  | 11,3                | 17,3               | -6,0                       |
| İrkutsk Oblastı <sup>22</sup>             | 774 800                             | 2 514 000         | 3,2   | 12,3                | 15,1               | -2,8                       |
| <b>Federal Bölge Toplamı</b>              | <b>5 145 000</b>                    | <b>19 590 100</b> | <b>3,8</b>  | <b>11,6</b>         | <b>15,1</b>        | <b>-3,5</b>                |

Sibirya Federal Bölgesinde yer alan idari birimlerin Tablo 6'daki nüfus verileri irdelendiğinde aşağıdaki sonuçlara ulaşılabilir:

- Krasnoyarsk İdari Bölgesi hem yüzölçümü hem de nüfus sayısı bakımından Sibirya Federal Bölgesinin en büyük idari birimini oluşturmaktadır. Yüzölçümü ile nüfus sayısı arasındaki en büyük uyumsuzluk Taymir ve Evenki Milli Bölgelerinde gözlenmektedir. Bu idari birimlerden her biri Türkiye büyüklüğünde olmalarına rağmen birincisi sadece 44 000 ve

<sup>19</sup> V. B. Jitkov, N. İ. Paşintseva, İ. V. Voronina, L. A. Kazaçenko, *Rossiyskiy Statistiçeskiy Ejegodnik 2007 Statistiçeskiy Sbornik*, İnformatsionno-İzdatelski Tsentr "Statistika Rosii", Moskova, 2007, s. 106-121

<sup>20</sup> 14 Ekim 2005 tarihinde alınan Rusya Federal Meclisi yasına bağlı olarak Taymir Milli Bölgesi ile Evenki Milli Bölgesi birleştirilmiş ve Krasnoyarsk Yönetim Bölgesi sınırları içinde yer almaları kararlaştırılmıştır.

<sup>21</sup> Çita oblastı sınırları içinde Aginski-Buryatski Otonom Dairesi da yer almaktadır.

<sup>22</sup> İrkutsk oblastı sınırları içinde Ust-Ordinski Buryatski Otonom Dairesi (Ust-Ordinskiy Buryatskiy Avtonomniy Okrug) de yer almaktadır.

ikincisi de sadece 19 000 kişi barındırmaktadır. Bu nedenle her iki milli bölgede aritmetik nüfus yoğunluğunun 0,05 kişinin de altında olması beklenen bir sonuçtur. Kilometre kareye düşen 29,5 kişi ile Kemerovo oblastı bölgenin en yoğun nüfuslu idari birimidir. Aritmetik nüfus yoğunluğu bakımından kuzey ve güney idari birimler arasında büyük bir farklılık gözlenmektedir. Tarım ve diğer ekonomik faaliyetler için daha uygun olan ve daha ılıman iklime sahip Tomsk, Omsk, Novosibirsk ve Kemerovo oblastlarında yoğun kır ve kent yerleşmelerine bağlı olarak nüfus yoğunluğu da yüksektir. Fakat donmuş topraklarla kaplı kuzeydeki subpolar kuşağında hem yerleşme ağı seyrekleşmektedir hem de nüfus yoğunluğu azalmaktadır. Bu nedenle sanayileşmiş, gelişmiş, kentleşmiş ve yoğun nüfuslu güney yöreler ile kalkınmamış, yoksul ve seyrek nüfuslu kuzey yöreler arasında hem ekonomik, hem sosyo-kültürel hem de demografik bakımdan derin farklılaşmaların olması beklenen bir sonuçtur.

- Rusya'nın diğer bölgelerinde olduğu gibi Sibiry Federal Bölgesinde de sosyalizm döneminden postsosyalizm dönemine geçişte hem doğum oranları hem de nüfus artış oranları azalmış. Bölgenin 1990 yılındaki doğal nüfus artışı binde 7,9 iken 2002 yılında binde -2,0'ye düşmesi bu olumsuz demografik gelişmeyi kanıtlamaktadır. Bölgedeki en yüksek doğal nüfus artışı Aginski-Buryatski milli bölgesinde (binde 5,9) ve Tuva Cumhuriyetinde (binde 7,3) gözlenirken, en düşük doğal nüfus artışının da Kemerovo oblastında (binde—6,0) olduğu görülmektedir. Sibiry yerli azınlıkların önemli bir pay sahibi olduğu otonom dairelerinde ve Türk-Moğol milletlerin yoğunlukta olduğu cumhuriyetlerde doğum oranlarının ve doğal nüfus artış hızının pozitif, oysa Rus ve diğer Slav milletlerin çoğunlukta olduğu idari birimlerde doğal nüfus artış hızının negatif olduğu gözlenmektedir. Rusya'nın diğer federal bölgelerinde olduğu gibi bu bölgede de sosyo-kültürel özellikler ve etnik yapının demografik yapıyı ve nüfus artışını derinden etkilediği görülmektedir.

## **7. Uzakdoğu Federal Bölgesinin Nüfus ve Etnocoğrafya Özellikleri**

Rusya yüzölçümünün %36,4'ünü oluşturan Uzakdoğu Federal Bölgesi 6,2 milyon km<sup>2</sup>'lik alanı ile ülkenin en büyük federal bölgesidir.

İtalya büyüklüğünde yirmi ülkeyi topraklarına sığdıran bu dev alanlı bölgede sadece 6,5 milyon insan yaşamaktadır. Bir başka anlatımla Uzakdoğu, Rusya'nın en büyük ama en seyrek nüfuslu bölgesi olup, ortalama aritmetik nüfus yoğunluğu sadece 1,1 kişi/km<sup>2</sup>'dir (Çepaliga ve Çepaliga 2004). Beş saat dilimi kuşağı üzerinde uzanan Uzakdoğu Federal Bölgesi, Merkezi Rusya'dan, başkent Moskova'dan ve ülkenin gelişmiş-sanayileşmiş bölgelerinden en uzakta kalan bölgesidir. Bu nedenle coğrafi kopukluk ve uzak ulaşım mesafeleri bölgenin sosyo-ekonomik yapısını olumsuz etkilediği gibi, nüfus artışını ve nüfus hareketlerini de olumsuz etkilemiştir.

Uzakdoğu Federal Bölgesinin kuzeyinde Kuzey Buz Okyanusunun kolları olan Laptev, Doğu Sibirya ve Çukçi Denizleri, doğusunda Büyük Okyanusunun kolları olan Bering ve Ohotsk Denizi, güneydoğusunda Japon Denizi, Kuzey Kore ve Çin Halk Cumhuriyeti, batısında ise Sibirya Federal Bölgesi yer almaktadır (bkz. Harita 2). Japonya ve ABD ile deniz sınırı olan ve hem Kuzey Buz Okyanusuna hem de Büyük Okyanusa aynı anda kıyısı olan Rusya'nın tek bölgesi olan Uzakdoğu, aynı zamanda batı yarımkürede toprakları olan ülkenin tek federal bölgesidir. Bölge sınırlarının %70'ten fazlasını deniz ve okyanus sınırları oluşturmaktadır ve bu avantajlı coğrafi konum Rusya'da balıkçılığın en gelişmiş bölgesi olmasında belirleyici etken olmuştur. Rusya'nın Çin Halk Cumhuriyeti ile en uzun kara sınırına sahip bölgesi olan Uzakdoğu, Bering boğazı ile ABD'den, Kunaşir ve Laperuz boğazları ile da Japonya'dan ayrılır (Babin vd. 2005).

Uzakdoğu Federal Bölgesi 10 farklı federal birimden oluşmakta ve 1 cumhuriyet, 2 idari bölge, 4 oblast, 1 otonom oblast ve 2 milli bölgeyi kapsamaktadır (Tablo 7). Bölgenin federal merkezi Habarovsk kentidir. Bölge nüfusunun büyük bölümünü Ruslar ve ikinci en kalabalık etnosu da Ukraynalılar oluşturmaktadırlar. Yakutistan hariç diğer tüm idari birimlerde Rusların egemen etnos oldukları görülmektedir. Bölgedeki idari birimler arasında en az Rus nüfus oranı Yakutistan (Saha) Cumhuriyetinde (%41,2) ve en yüksek Rus nüfus oranı da Amursk oblastında (%92,0) gözlenmektedir. Koryak ve Çukotka Milli Bölgelerine adını veren Koryak ve Çukçiler gibi titüler milletler, kendi bölgelerinde azınlıkta kalıp milli bölge nüfusunun %30'unu dahi oluşturamadıkları görülmektedir. Benzer örnek Yahudi Otonom Oblastı için de geçerlidir, çünkü oblast nüfusunun %83,2'sini Ruslar oluştururken, sadece %4,2'sini Yahudiler oluşturmaktadır. Uzakdoğu Bölgesinde titüler milletin en yüksek oranda temsil edildiği tek yönetim birimi Yakutistan (Saha) Cumhuriyetidir. Fakat bu cumhuriyette dahi Yakutların oranı sadece %45,5 olup, neredeyse Rus etnosu ile aynı oranda temsil edilmektedirler. Lena havzasında yaşayan Yakutlar Uzakdoğu bölgesinin en kalabalık yerli milletini oluşturmaktadırlar. Sibirya'nın diğer "yerli kuzey azınlıkları" arasında Nentsiler, Evenkiler, Evenler, Hantiler,

Mansiler, Dolganlar ve Ketler yer almaktadırlar. Rusya'nın en kuzeydoğu köşesinde (Magadan oblasti, Kolima havzası, Çukçi ve Kamçatka yarımadalarında) yerli Çukçiler, Yukagirler ve Koryaklar yaşamaktadırlar. Sibirya'nın güneydoğu köşesinde Çin sınırına yakın Amur havzasında ise Nanaylar, Ulçiler, Oroçiler, Udegeyler ve Nivhiler egemen azınlıklar arasında yer almaktadırlar. Sibirya'nın en doğusunda Büyük Okyanusun kıyı bölgelerinde Eskimo ve Aleut azınlıkları Ruslarla birlikte egemen etnosları oluşturmaktadırlar (Dronov ve Gluşkovoy 2003). Sibirya ve Uzakdoğu da yaşayan küçük yerli azınlıklar hızla Ruslaşarak gelenek ve göreneklerden, kendi dinsel ve etnik kimliklerinden uzaklaşmaktadırlar. Rus dilinin yaygınlaşması ve yoğunlaşan karma evlilikler bu azınlıkların kültürel bilincinin aşındırılmasına ve sonuçta hem nitel hem de nicel olarak etnik erimelerin hızlanmasına neden olmuştur. Ayrıca, son yıllarda bölge nüfusu içinde özellikle Çinli ve Koreli göçmenlerde artış gözlenirken Yahudi ve Ukraynalı nüfusta ise azalma görülmektedir.

**Tablo 7:** Uzakdoğu Federal Bölgesindeki İdari Birimlerin Nüfus Özellikleri (2007 Yılı)<sup>23</sup>

| İdari Birim                        | Toplam Yüzölçümü (km <sup>2</sup> ) | Toplam Nüfus     | Aritmetik Nüfus Yoğunluğu (kişi/km <sup>2</sup> ) | Doğum Oranı (Binde) | Ölüm Oranı (Binde) | Doğal Nüfus Artışı (Binde) |
|------------------------------------|-------------------------------------|------------------|---|---------------------|--------------------|----------------------------|
| Yakutistan (Saha) Cumhuriyeti      | 3 083 500                           | 950 000          | 0,3   | 14,4                | 9,7                | + 4,7                      |
| Primorski İdari Bölgesi            | 164 700                             | 2 006 000        | 12,2  | 10,4                | 14,9               | —4,5                       |
| Habarovsk İdari Bölgesi            | 787 600                             | 1 405 000        | 1,8   | 11,0                | 14,9               | —3,9                       |
| Yahudi Otonom Oblastı              | 36 300                              | 186 000          | 5,1   | 12,1                | 16,0               | —3,9                       |
| Koryak Milli Bölgesi <sup>24</sup> | 292 600                             | 23 000           | 0,1   | 11,8                | 16,0               | —4,2                       |
| Çukotka Milli Bölgesi              | 721 500                             | 50 000           | 0,1   | 15,3                | 11,6               | + 3,7                      |
| Amursk Oblastı                     | 361 900                             | 875 000          | 2,4   | 11,8                | 15,5               | — 3,7                      |
| Kamçatsk Oblastı <sup>25</sup>     | 464 300                             | 347 000          | 0,7   | 11,0                | 11,3               | —0,3                       |
| Sahalinsk Oblastı                  | 87 100                              | 521 000          | 6,0   | 11,2                | 15,0               | —3,8                       |
| Magadan Oblastı                    | 462 500                             | 169 000          | 0,4   | 10,7                | 13,2               | —2,5                       |
| <b>Federal Bölge Toplamı</b>       | <b>6 169 300</b>                    | <b>6 509 000</b> | <b>1,1</b>  | <b>11,5</b>         | <b>14,0</b>        | <b>—2,5</b>                |

<sup>23</sup> V. B. Jitkov, N. İ. Paşintseva, İ. V. Voronina, L. A. Kazaçenko, *Rossiyskiy Statistiçeskiy Ejevodnik 2007 Statistiçeskiy Sbornik*, İnformatsionno-İzdatelski Tsentr “Statistika Rosii”, Moskova, 2007, s. 41–43

<sup>24</sup> Koryak Milli Bölgesi idari ve siyasi statü olarak Kamçatsk Oblastı sınırları içinde yer almaktadır.

<sup>25</sup> Kamçatsk Oblastı sınırları içinde Koryak Milli Bölgesi (Koryakskiy Avtonomniy Okrug) de yer almaktadır.

Kentleşme düzeyinin yüksek olduğu Uzakdoğu Bölgesi'nde kentsel nüfus oranı %74 olup, bu değer ülke ortalamasına çok yakındır. Magadan oblastında kentsel nüfus oranı %92'ye ulaşırken, Sahalin ve Kamçatsk oblastlarında %80'ini aşmaktadır. Bölge genelinde 175 kent yer almaktadır, fakat nüfusu 100 000'den fazla olan kent sayısı 10 olup, nüfusu 250 000'den fazla kent sayısı ise sadece 3'tür (Babin vd. 2005). Vladivostok, Habarovsk ve Komsomolsk-na Amure Uzakdoğu bölgesinin en büyük kentleridir. Aslında Uzakdoğu, Rusya'nın en geç keşfedilmiş ve en geç nüfuslanmış bölgedir. Bölgedeki zengin maden ve enerji kaynaklarının keşfedilmesinden sonra ve özellikle Transsibirya ve Baykalo Amur Demiryolunun (BAM) hizmete açılması ile Avrupa kesiminden gelen Rus, Ukraynalı ve Beyaz Rus ağırlıklı göç dalgaları sonucu ıssız Sibirya yöreleri hızla nüfuslanmaya başlamış ve yeni yerleşim birimleri kurulmuştur. Sovyet döneminde Uzakdoğu Bölgesinde 50 yeni şehir ve 280 yeni kasaba inşa edilmiş ve 1922–1992 döneminde, bölge nüfusu yaklaşık sekiz kat artmıştır. Fakat Merkezi Rusya'ya olan uzaklık, sert iklim koşulları, iş imkânlarının kısıtlı olması gibi faktörler, son yıllarda bölgenin göç vermesine ve hızla nüfus kaybetmesine neden olmuştur. Sadece 1995–2001 döneminde bölge nüfusu 7,5 milyondan 7,1 milyona gerilemiştir (Babin vd. 2005).

Uzakdoğu Federal Bölgesinde yer alan idari birimlerin Tablo 7'deki nüfus özellikleri irdelendiğinde aşağıdaki sonuçlara ulaşılabilir:

- Uzakdoğu Bölgesinde yer alan idari birimlerin hiç birinde nüfus 2,5 milyonu aşmamaktadır ve Primorski yönetim bölgesi hariç hiç bir idari birimde aritmetik nüfus yoğunluğu 6 kişi/km<sup>2</sup>'yi aşmamaktadır. Hatta Koryak ve Çukotka Milli Bölgelerinde km<sup>2</sup>'ye sadece 0,1 kişi düşmektedir. Tüm bu değerler bölgenin aşırı seyrek nüfuslu olduğunu ve ciddi bir insansızlaşma sorunu ile karşı karşıya kaldığına işaret etmektedir. Türkiye'den 4 kat daha büyük bir alana sahip olan Yakutistan'da 1 milyondan az insanın yaşaması ve km<sup>2</sup>'ye sadece 0,3 kişinin düşmesi Sibirya'daki nüfuslanma ve yerleşme sorunlarına ışık tutmaktadır. Bu değerler aynı zamanda beşeri potansiyelden yoksun bu bölgenin uzun vadede doğal kaynakları işleme ve değerlendirmede, ulaşım, ticaret ve sanayi kollarını geliştirmede, bölgesel ve ulusal ekonomik kalkınmada büyük zorluklar ile karşı karşıya kalacağına ipuçlarını vermektedir.
- Primorski ve Habarovski Kray Uzakdoğu Bölgesinin en gelişmiş, en sanayileşmiş ve en çok nüfus barındıran kesimleridir. Çukotka ve Koryak Milli Bölgeleri ise en yoksul, en az gelişmiş ve en az nüfus barındıran idari birimleridir. Özetle, Sibirya'nın diğer federal bölgelerinde nüfus, ekonomi ve gelişmişlik açısından

gözlenen kuzey-güney zıtlaşmaları Uzakdoğu Bölgesinde de gözlenmektedir. Bölgenin kapsadığı idari birimler arasında sadece Yakutistan (Saha) Cumhuriyeti ve Çukotka Milli Bölgesi pozitif nüfus artışına sahip olup geri kalan diğer 8 idari birimde negatif nüfus artışı olup, belirgin bir nüfus azalması gözlenmektedir. Doğum oranlarının düşük olması ve yoğun göçler sonucu binlerce kişinin bölgeyi terk etmesi negatif nüfus artışını tetikleyen en önemli iki etkidir.

- Yerli milletlerin yoğunlukta olduğu ve ekonomik olarak gelişmemiş idari birimlerde doğum oranlarının daha yüksek, oysa Rusların ve diğer Slav milletlerin yoğunlukta olduğu sanayileşmiş ve gelişmiş idari birimlerde doğum oranlarının daha düşük olduğu görülmektedir. Habarovsk ve Primorski İdari Bölgelerinde Rus nüfusunun oranı %90'a yaklaşmakta ve doğum oranları da binde 8 civarında seyrederken, Rus nüfus oranının %45'e kadar azaldığı Yakutistan'da doğum oranları maksimum düzey olan binde 14'ü aşması, idari birimlerin gelişmişlik düzeyi ve etnik yapısı ile nüfus artış özellikleri arasındaki ilişkiye ışık tutmaktadır.

## II. Sonuç ve Değerlendirme

Rusya hem fiziki, hem de beşeri coğrafya özellikleri bakımından birçok zenginlik ve farklılık barındıran, çok renkli bir ülkedir. Bu renklilik ve çeşitlilik yerşekilleri, iklim, toprak ve bitki örtüsü gibi doğal özelliklerinde görüldüğü gibi sanayi, tarım, ulaşım, turizm, madencilik gibi iktisadi faaliyetlerinde de gözlenmektedir. Bir başka anlatımla ülke genelindeki mekânsal farklılaşmalar bölgesel farklılıkları yaratmış ve böylece yedi federal bölgenin iktisadi, demografik, sosyo-kültürel ve coğrafi özellikler bakımından birbirinden farklı olması beklenen bir sonuçtur. Bu çalışma hem Rusya demografyasına hem de Rusya etnocoğrafyasına ışık tutarak ülkemizde pek bilimsel çalışması olmayan Rusya beşeri coğrafyasına katkı sağlamak amacıyla hazırlanmıştır. Neden bazı bölgelerinin yoğun bazılarının ise seyrek nüfuslu oldukları; neden bazı bölgelerde Rusların bazılarında ise titüler milletlerin egemen olduğunu; neden bazı idari birimler homojen bazılarının ise heterojen etnik yapıya sahip oldukları; neden bazı bölgeler göç alırken bazıları göç vermektedirler; neden bazı idari birimlerde pozitif bazılarında ise negatif nüfus artışı olduğu sorularına bu çalışmada yanıt aranmıştır.

**Tablo 8:** Rusya'daki Federal Bölgelerin Başlıca İdari Özellikleri (2006 Yılı)<sup>26</sup>

| Federal Bölge | Federal Merkez Kenti | Federal Bölge Yüzölçümü (km <sup>2</sup> ) | Rusya Yüzölçümü İçindeki Oranı (%) | Federal Bölge Nüfusu (Bin Kişi) | Rusya Nüfusu İçindeki Oranı (%) |
|---------------|----------------------|--|------------------------------------|---------------------------------|---------------------------------|
| Merkezi       | Moskova              | 652 000                                    | 3,8                                | 37 356                          | 26,2                            |
| Kuzeybatı     | Sankt Petersburg     | 1 678 000                                  | 9,8                                | 13 628                          | 9,5                             |
| Güney         | Rostov               | 590 000                                    | 3,4                                | 22 790                          | 16,0                            |
| Volga         | Nijni Novgorod       | 1 038 000                                  | 6,1                                | 30 511                          | 21,3                            |
| Ural          | Ekaterinburg         | 1 789 000                                  | 10,5                               | 12 244                          | 8,6                             |
| Sibirya       | Novosibirsk          | 5 115 000                                  | 30,0                               | 19 676                          | 13,8                            |
| Uzakdoğu      | Habarovsk            | 6 216 000                                  | 36,4                               | 6 546                           | 4,6                             |
| <b>Rusya</b>  | <b>Moskova</b>       | <b>17 075 400</b>                          | <b>100</b>                         | <b>142 221</b>                  | <b>100</b>                      |

**Tablo 9:** Rusya'daki Federal Bölgelerin Başlıca Nüfus Özellikleri (2006 Yılı)<sup>27</sup>

| Federal Bölge | Doğum Oranı (Binde) | Ölüm Oranı (Binde) | Doğal Nüfus Artışı (Binde) | Aritmetik Nüfus Yoğunluğu (kişi/km <sup>2</sup> ) | Kentsel Nüfus Oranı (%) | Kırsal Nüfus Oranı (%) |
|---------------|---------------------|--------------------|----------------------------|---|-------------------------|------------------------|
| Merkezi       | 9,0                 | 16,7               | -7,7                       | 57,5  | 80                      | 20                     |
| Kuzeybatı     | 9,4                 | 16,6               | -7,2                       | 8,1   | 82                      | 18                     |
| Güney         | 11,7                | 12,8               | -1,1                       | 38,5  | 57                      | 43                     |
| Volga         | 10,1                | 15,6               | -5,5                       | 29,4  | 70                      | 30                     |
| Ural          | 11,4                | 13,8               | -2,4                       | 6,7   | 79                      | 21                     |
| Sibirya       | 11,6                | 15,1               | -3,5                       | 3,8   | 71                      | 29                     |
| Uzakdoğu      | 11,5                | 14,0               | -2,5                       | 1,1   | 74                      | 26                     |
| <b>Rusya</b>  | <b>10,4</b>         | <b>15,2</b>        | <b>-4,8</b>                | <b>8,3</b>  | <b>73</b>               | <b>27</b>              |

Çalışmada, Rusya'daki yedi federal bölgenin başlıca beşeri özellikleri irdelendiğinde aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır (www.gks.ru):

- Rusya'nın yüzölçümü bakımından en büyük federal bölgesi Uzakdoğu, en küçük bölgesi ise Güney Federal Bölgesidir. Nüfus

<sup>26</sup> A. L. Çepaliga, G. İ. Çepaliga, *Regioni Rosii, Spravoçnik*, İzdatelstvo "Daşkov i K", Moskva, 2004, s. 14-99; T. Hruştev, *Ekonomiçeskaya i Sotsialnaya Geografiya Rosii*, İzdatelstvo "Drofa", Moskva, 2002, s. 388-389; V. B. Jitkov, N. İ. Paşintseva, İ. V. Voronina, L. A. Kazaçenko, *Rossiyskiy Statistiçeskiy Ejegodnik 2007 Statistiçeskiy Sbornik*, İnformatsionno-İzdatelski Tsentar "Statistika Rosii", Moskva, 2007

<sup>27</sup> A. L. Çepaliga, G. İ. Çepaliga, *Regioni Rosii, Spravoçnik*, İzdatelstvo "Daşkov i K", Moskva, 2004, s. 14-99; T. Hruştev, *Ekonomiçeskaya i Sotsialnaya Geografiya Rosii*, İzdatelstvo "Drofa", Moskva, 2002, s. 388-389; V. B. Jitkov, N. İ. Paşintseva, İ. V. Voronina, L. A. Kazaçenko, *Rossiyskiy Statistiçeskiy Ejegodnik 2007 Statistiçeskiy Sbornik*, İnformatsionno-İzdatelski Tsentar "Statistika Rosii", Moskva, 2007



sayısı bakımından en kalabalık bölge Merkezi Bölge, en az nüfus barındıran ise Uzakdoğu Federal Bölgesidir (Tablo 8). Uzakdoğu ve Sibirya bölgeleri yüzölçümü bakımından en büyük bölgeler olup ülke topraklarının %66,4'ünü oluşturmalarına rağmen bu iki bölgede yaşayan nüfusun ülke toplam nüfusu içindeki payı sadece %18,4'tür. Oysa Merkezi Rusya ile Volga bölgelerinin Rusya yüzölçümü içindeki toplam oranları %10'u aşmamasına rağmen, bu iki bölgenin ülke nüfusu içindeki toplam payları %47,7'dir. Bir başka anlatımla Merkezi Rusya ile Volga bölgelerinin kapladıkları alan çok küçük olmasına rağmen, bu iki bölgede ülke nüfusunun yaklaşık yarısı yaşamaktadır. Bu örnekler Rusya'daki bölgeler arasındaki nüfus-alan dengesizliğini yansıttığı gibi, Avrupa Rusya'sı ile Asya Rusya'sı arasındaki hem nüfus potansiyeli hem de aritmetik nüfus yoğunluğu bakımından farklılıkları da yansıtmaktadır.

- Rusya dünyanın en seyrek nüfuslu ülkelerinden biridir. Ülke genelinde aritmetik nüfus yoğunluğu 8,3 kişi/km<sup>2</sup> iken, bu ortalamanın üzerinde nüfus yoğunluğuna sahip sadece 3 federal bölge mevcut olup, diğer dört bölgenin nüfus yoğunlukları ülke ortalamasının altındadır. Tablo 9'da da görüldüğü gibi km<sup>2</sup>'ye düşen 57,5 kişi ile Merkezi Rusya Bölgesi ülkenin en yoğun nüfuslu bölgesi, oysa yüzölçümü olarak ülkenin en büyük bölgesi olan Uzakdoğu Federal Bölgesinde km<sup>2</sup>'ye sadece 1,1 kişi düşmektedir. Böylece Uzakdoğu Bölgesi, Rusya'nın en seyrek nüfuslu federal bölgesidir. Sonuç olarak, sanayileşme, kentleşme, ulaşım ve tarım faaliyetlerinin çok daha yoğun olduğu Avrupa kısmında yer alan bölgeler daha yoğun nüfuslu iken olumsuz iklim koşullarının egemen olduğu ve çok daha geç nüfuslanmaya başlayan Asya kısmında, yani Sibirya'da seyrek nüfuslanma egemendir.
- Tablo 9'da da görüldüğü gibi Rusya genelindeki doğal nüfus artışı binde -4,8 olup, tüm federal bölgelerde nüfus azalması gözlenmektedir. Rus ve diğer Slav milletlerin yoğunlukta olduğu Merkezi, Kuzeybatı ve Volga bölgelerinde bu azalmanın daha tehlikeli boyutlarda olduğu anlaşılmaktadır (en düşük nüfus artış hızı binde -7,7 ile Merkezi Bölgede). Diğer bölgelerle kıyaslandığında ülkedeki en yüksek nüfus artışının binde -1,1 ile Güney Bölgede olduğu görülmektedir. Türk ve Müslüman milletlerin yoğunlukta olduğu bu bölgede Rus ve Slav milletlerin oranları daha düşük olması, etnik ve dinsel faktörlerin doğum

oranları ile nüfus artışında önemli etkenler olduklarının göstergesidir.

- Rusya’da yapılan son iki nüfus sayımından biri 1989 ve diğeri de 2002 yılında gerçekleştirilmiştir. 2002 yılındaki son nüfus sayımında Rusya Federasyonu’nun toplam nüfusu 145,2 milyon olarak hesaplanmıştır. 1989 yılındaki nüfus sayımında ülkede 147 milyon kişi yaşadığı göz önüne alındığında ilk kez iki nüfus sayımı arasında Rusya nüfusunda 1,8 milyonluk bir azalma olduğu gözlenmiştir. 2001 yılında ülkede yer alan 89 federal idari birimden sadece 15’inde nüfusun çok az da olsa artış ve diğer 74 idari birimde azalış göstermesi ulusal demografik krizin boyutlarını yansıtmaktadır (Dronov ve Gluşkovoy 2003). Bugün dünya nüfus sıralamasında sekizinci sırada olan Rusya, 2050 yılında 101 milyonluk nüfusu ile 18 sıraya gerilemiş olacak. Bir başka anlatımla 2050 yılında dünya karalarının yaklaşık %12’sine sahip olan Rusya, dünya nüfusunun %1’ini temsil etmede zorlandığı görülecektir (Vişnevskiy 2003).
- Rusya genelindeki kentsel nüfus oranı son çeyrek yüzyılda pek değişmemiş olup %73’lük seviyesini korumaktadır, ayrıca hiçbir federal bölgede kırsal nüfus çoğunluğu görülmemektedir. Federal bölgeler arasında en yüksek kentsel nüfus oranı %82 ile Kuzeybatı Bölgesinde, oysa en düşük kentsel nüfus oranı %57 ile Güney Federal Bölgesindedir (Tablo 9). Merkezi Bölge tüm bölgeler arasında en çok kent barındırırken (565 kent), Ural Bölgesi en az sayıda kent yerleşmesine sahiptir (sadece 79 kent). Olumlu doğal koşullar, tarihsel, jeopolitik ve iktisadi etkenler Merkezi ve Volga bölgelerinde yerleşme ve nüfus yoğunluğunun yüksek olmasını belirlerken, Sibiry ve Uzakdoğu bölgelerindeki olumsuz doğal koşullar, bir yandan ekonomik faaliyetleri olumsuz etkilemiş, diğer yandan ise nüfus ve yerleşme yoğunluğunun düşük olmasını belirlemiştir.

Sonuç olarak, çalışmada Rusya’daki Federal Bölgelerin kapsadığı idari birimler son değişikliklere göre yansıtılmış ve her federal bölgenin idari-coğrafi yapısı detaylı bir şekilde açıklanmaya çalışılmıştır. Çalışmada, Rusya’daki Federal Bölgelerin yüzölçümleri, nüfus sayıları, nüfus yoğunlukları, doğal nüfus artışları, doğum ve ölüm oranları, kentleşme oranları, etnik yapıları gibi beşeri ve ekonomik özellikleri karşılaştırılarak irdelenmiş ve böylece ulusal sınırlar içinde bölgesel coğrafi farklılıklar ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çalışmada Federal Bölgeleri oluşturan idari birimlerin coğrafi, demografik ve etnik özellikleri irdelenerek “bölgesel etnocoğrafya portreleri” resmedilmeye çalışılmış. Son nüfus sayımı olan

2002 yılındaki resmi sayım sonuçlarına göre her federal bölgenin ve onu oluşturan idari birimlerin etnik nüfus dağılımı incelenerek, Rusya'nın öncelikli jeopolitik sorunlarından biri olan "etnisite sorunu" ve "etnokültürel görünümüne" ışık tutulmaya çalışılmıştır. Çalışmada federal bölgeler arasındaki ekonomik ve sosyo-kültürel farklılıkların, etnik ve demografik farklılaşmalara neden olduğu vurgulanarak her federal bölgeye özgü olan beşeri özellikler ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ayrıca Rusya'nın ortak ulusal sorunu olan "demografik kriz" konusuna da bölgesel coğrafya bazında ışık tutulmuş ve istatistiksel veriler ile demografik krizin boyutları ve derinliği ortaya konulmuştur.

### **Kaynaklar**

- Alekseev, A. İ. Nikolina, V. V. (1999) "*Geografiya: Naselenie i Hozyaystvo Rosii*", Moskova: İzdatelstvo "Prosveteniye"
- Atalay, İ. (2001) "*Resimli ve Haritalı Dünya Coğrafyası*", İstanbul: İnkılâp Kitabevi
- Atalay, İ. (2007) "*Kıtalar ve Ülkeler Coğrafyası*", İzmir: META Basım
- Atasoy, E. (2003) E. "*Kıtalar ve Ülkeler Coğrafyası*", Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları
- Atasoy, E. (2009) "*Rusya Kentlerinin Tarihsel ve Demografik Gelişimi*", Bursa: Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 16, Sayı 16
- Atasoy, E. (2008) "*Remarks on Otonomous Republics Located Within Russian Federation in Terms of Ethnogeography*", İzmir: Turkish Studies, Vol: 3, No:7
- Babin, Y. V. Moskvın, V. V. Vidyapın, V. İ. Stepanova, M. V. (2005) "*Ekonomiçeskaya Geografiya Rosii*", Moskova: İzdatelskiy Dom "İNFRA-M"
- Çepaliga, A. L. Çepaliga, G. İ. (2004) "*Regioni Rosii, Spravoçnik*", Moskova: İzdatelstvo "Daşkov i K"
- Güner, İ. ve Ertürk, M., (2005) "*Kıtalar ve Ülkeler Coğrafyası*", Ankara: Nobel Yayınları
- Gümüş, E. (2004) "*Eğitim Fakülteleri İçin Ülkeler Coğrafyası*", Ankara: Nobel Yayınları
- Dronov, V. P. Gluşkovoy, V. G. (2003) "*Obştestvennaya Geografiya Rosii*", Moskova: İzdatelstvo "Klassiks Stil"
- Dronov, V. P. Rom, V. Y. (2002) "*Geografiya Rosii: Naseleniei Hozyaystvo*", Moskova: İzdatelstvo "Drofa"

- Golubçikov, Y. H. (2003) “*Geografiya Çeloveka*”, Moskova: İzdatelstvo Editorial URSS
- Hruştev, T. (2002) “*Ekonomiçeskaya i Sotsialnaya Geografiya Rosii*”, Moskova: İzdatelstvo “Drofa”
- Jitkov, V. B. Paşintseva, N. İ. Voronina, İ. V. Kazaçenko, L. A. (2007) *Rossiyskiy Statistiçeskiy Ejegodnik 2007 Statistiçeskiy Sbornik*, Moskova: İnformatsionno-İzdatelski Tsentr “Statistika Rosii”
- Juravlev, D. (2005), “*Mir v Tsifrah 2005 Karmanny Spravoçnik*”, Moskova: İzdatelstvo ZAO “Olimp-Biznes”
- Karaganov, S. A. (2007) “*Mir Vokrug Rosii: 2017, Konturi Nedalekogo Buduştego*”, Moskova: Sovet po Vneşney i Oboronnoy Politike, Gosudarstvennyy Universitet–Vyşşaya Şkola Ekonomiki, RİO–Tsentr, İzdatelstvo “Kulturnaya Revolyutsiya”
- Lacoste, Y. (2005) “*Geopolitiçeski Reçnik na Sveta*”, Sofya: Knigoizdatelska Kaşta Trud
- Lavrov, S. B. ve Kaledin, N. V. (2003), “*Ekonomiçeskaya, Sotsialnaya i Politikiçeskaya Geografiya Mira. Regioni i Strani*”, Moskova: İzdatelstvo Gardariki
- Lukanov, A. Bojinov, N. Dimitrov, S. (2005) “*Stranite v Sveta 2005-2006, Spravoçnik*”, Sofya: İzdatelstvo Gloriya Palas
- Özey, R. (1999) “*Dünya ve Türkiye Ölçeğinde Siyasi Coğrafya*”, İstanbul: Aktif Yayınevi
- Özey, R. (2001) “*Dünya ve Ülkeler Coğrafyası*”, İstanbul: Aktif Yayınevi
- Petrova, N. N. (2007) “*Geografiya Sovremenniy Mir*”, Moskova: İzdatelstvo Forum-İNFRA-M
- Pozdnyak, G. V. Polunkina, N. N. “*Atlas Mira*”, Moskova: Federalnaya Slujba Geodeziya i Kartografi Rosii, PKO “Kartografiya”, İzdatelskiy Dom “Oniks 21 Vek
- Sidorenkova, T. P. (1999) “*Atlas Mira Strani Mira v Kartah i Tsifrah*”, Moskova: ZAO “Kompaniya “AST-PRESS”
- Sokolin, V. L. (2007) “*Rosiya v Tsifrah 2007. Kratkıy Statistiçeskiy Spravoçnik*”, Moskova: Federalnaya Slujba Gosudarstvennoy Statistiki (ROSSTAT)
- Topsakal, İ. (2007) “İdil-Ural Bölgesinde Demografik Yapının Türkler Aleyhine Değişimi ve Çözüm Yolları”, *Türk Dünyasının Problemleri ve Çözüm Önerileri*, Editörler: N. Öztürk ve A. Satan, İstanbul: IQ Kültür ve Sanat Yayıncılık

- Ulyanov, I. S. (2006) *“Regioni Rosii, Osnovnie Harakteristiki Subektov Rossiyskoy Fedaratsii 2006, Statistiçeskiy Sbornik”*, Moskova: Federalnaya Slujba Gosudarstvennoy Statistiki (ROSSTAT)
- Vişnevskiy, A. G. (2003) *“Rosiya Pered Demografiçeskiy Vyzovami”*, Moskova: Mejdunarodniy Simpozium “Rossiyane v Zerkale Statistiki: Vserosiyskaya Perepis Naseleniya 2002 Goda”
- <http://www.gks.ru> (06. 05. 2008)
- <http://www.mojgorod.ru> (06. 05. 2008)
- [http://www.stradigma.com/turkce/agustos2003/print\\_09.html](http://www.stradigma.com/turkce/agustos2003/print_09.html) (06. 05. 2008)